

ΟΙ ΝΟΜΟΙ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΟΛΛΑΠΛΑΣΙΑΣΜΟΥ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

ὑπό

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Β. ΚΟΚΚΑΛΗ

Ἑφηγ. τῆς Ἰδιωτικῆς Οἰκονομικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Τὸ κεφάλαιον θεωρεῖται εἰς τὴν Κοινωνικὴν καὶ Ἰδιωτικὴν Οἰκονομικὴν ὡς εἷς τῶν κυριωτέρων συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς. Τοῦτο αὐξάνει τὰς πλουτοπαραγωγικὰς πηγὰς, ἀνοίγει νέους καὶ παραγωγικωτέρους δρόμους καὶ προάγει τὴν γονιμότητα τῶν γαιῶν. Δυνάμει τοῦ κεφαλαίου ἰδρύονται νέα βιομηχανία, ἐκμεταλλεύονται οἱ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς γῆς κρυπτόμενοι θησαυροί, ἀναπτύσσεται ἡ συγκοινωνία καὶ ἐξυψώνεται τὸ κοινωνικὸν καὶ τὸ οἰκονομικὸν ἐπίπεδον τοῦ ἀνθρώπου. Αὐξάνουν αἱ παραγωγικαὶ αὐτοῦ δυνάμεις, ἡ εὐημερία του καὶ ἐπεκτείνεται ἡ δύναμις του ἐπὶ τῆς φύσεως. Ὁ ἄνθρωπος, ἐπιζητῶν πάντοτε νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν δυνάμιν του ἐπὶ τῆς φύσεως, αἰχμαλωτίζει καὶ χρησιμοποιεῖ πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν σκοπῶν του τὰς ἐξωτερικὰς φυσικὰς δυνάμεις τῆ βοήθειά τοῦ κεφαλαίου. Τοῦτο εἶναι τὸ μέσον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔδωσεν ὄλως ἰδιάζουσας δυνάμιν εἰς τὸν ἄνθρωπον, δι' ἧς ἐκυριάρχησεν ἀπολύτως ἐπὶ τῆς γῆς. Ἄνευ αὐτοῦ δὲν δύναται κἄν νὰ ἐννοηθῇ ἡ σημερινὴ κοινωνικὴ οἰκονομία. Ἡ παγκόσμιος οἰκονομία καὶ πᾶν ὅ,τι συνδέεται μετ' αὐτῆς δὲν θὰ ὑπῆρχον ἄνευ τοῦ κεφαλαίου.

Ἐπειδὴ ὅμως τοῦτο δὲν δύναται νὰ εἶναι αὐτοδημιούργητον, δικαίως δίδεται ὄλως ἰδιαιτέρα σημασία εἰς τὴν ἐξήγησιν τῆς γενέσεως, τῆς ἀναπτύξεως καὶ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ αὐτοῦ. Ὁ καθορισμὸς τῶν Νόμων τῆς ἀναπτύξεως τοῦ κεφαλαίου ἔχει σημαντικὴν σπουδαιότητα διὰ τὰς οἰκονομικὰς ἐπιστήμας, ἀκόμη δὲ καὶ διὰ τὴν φιλοσοφίαν, ἐπειδὴ ἐκ τούτων ἐξηγεῖται μετὰξὺ ἄλλων καὶ ἡ ἐξέλιξις τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἐξέλιξις τῆς πρωτογόνου ἐκείνης οἰκονομίας καὶ κοινωνίας εἰς τὴν παγκόσμιον σημερινήν. Ὁ Philirronich γράφει σχετικῶς : «Ἡ Κοινωνικὴ Οἰκονομικὴ ἐνδιαφέρεται ὄλως ἰδιαιτέρως διὰ τὴν μόρφωσιν τοῦ κεφαλαίου—καὶ πρωτίστως διὰ τὴν τοῦ παραγωγικοῦ — ἐπειδὴ ἡ ἐξασφάλισις καὶ ἡ ἐπέκτασις τῆς παραγωγῆς ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ μέγεθος αὐτοῦ».

Εἶναι εὐλόγος ἡ ἰδιαιτέρα προσπάθεια, ἡ ὁποία καταβάλλεται πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην, ἐπειδὴ μὲ τὸ πρόβλημα τοῦτο συν-

δέονται σπουδαῖα, συνάμα δὲ καὶ περίπλοκα οἰκονομικὰ φαινόμενα.

I

Ἡ πρώτη ἀπάντησις, ἡ ὁποία ἐδόθη ἐπὶ τῆς ἐρωτήσεως : «πῶς ἀνεπτύχθη τὸ κεφάλαιον ;» φυσικὰ δὲν ἠδύνατο ἢ νὰ συμπέση μὲ τὴν κοινὴν γνώμην. Τοσοῦτω μᾶλλον, ἐπειδὴ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ συναντᾶται εἰς πᾶν βῆμα τοῦ καθημερινοῦ βίου. Σχεδὸν ἕκαστος ἐργάζεται εἰς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ καὶ φρονεῖ ὅτι διαγιγνώσκει συνάμα καὶ τοὺς Νόμους τῆς μορφώσεώς του. Ἡ πλέον δὲ ἐπικρατοῦσα ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος γνώμη εἶναι ὅτι τὸ κεφάλαιον ἀναπτύσσεται διὰ τῆς ἀποταμιεύσεως. Διὰ τοῦτο ἐπεκράτησε κατ' ἀρχὰς καὶ εἰς τὴν οἰκονομικὴν φιλολογίαν ἡ ἀντίληψις αὕτη. Ἐπεκράτησε δηλαδὴ ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ἡ πρώτη γένεσις τοῦ κεφαλαίου ἐπετεύχθη διὰ τῆς ἐξασφαλίσεως συλλογῆς τροφίμων, ἡ ὁποία ἐπέτρεψεν εἰς τὸν ἄνθρωπον ν' ἀσχοληθῆ μὲ τὴν δημιουργίαν νέων ὀργάνων, δυνάμει τῶν ὁποίων ἀπέκτα μετέπειτα ὑπέρτερα ἀποτελέσματα ἢ ἄνευ αὐτῶν. Ἡ περαιτέρω δὲ ἀνάπτυξις τοῦ κεφαλαίου δὲν δύναται ἢ νὰ ἐπιτευχθῆ διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ, ἦτοι διὰ τῆς ἀποταμιεύσεως.

Ἐὰν δὲν καταναλίσκωνται ὅλα τὰ παραγόμενα ἀγαθὰ, μένει τμῆμα αὐτῶν, τὸ ὁποῖον χρησιμοποιεῖται πρὸς παραγωγὴν τοῦ κεφαλαίου. Ὅσον λοιπὸν περισσότερα ἀποταμιεύονται τόσον περισσότερον αὐξάνει τὸ κεφάλαιον καὶ δὴ ἀμέσως καὶ ἐμμέσως. Ἀμέσως αὐξάνει διὰ τῆς συλλογῆς καπιταλιστικῶν ἀγαθῶν καὶ ἐμμέσως διὰ τῆς χρησιμοποίησεως τῶν ἀποταμιευθέντων πρὸς πολλαπλασιασμὸν καὶ ἐξύψωσιν τῶν καπιταλιστικῶν παραγωγικῶν μέσων.

Ἡ ἄποψις δὲ αὕτη, λόγῳ τῆς ἀπλότητός της, ἐμπνέει πεποίθησιν εἰς τὸ κοινὸν καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐξηγεῖται κυρίως ἡ ἐπὶ τόσα ἔτη ἐπικράτησις της. Ἡ ἀπλότης καὶ ἡ συμφωνία μετὰ τῆς λαϊκῆς νοοτροπίας τὴν ἐπέβαλον καὶ εἰς τὰς οἰκονομικὰς ἐπιστήμας. Σήμερον δὲ ἀκόμη εἶναι ἡ ἀνωτέρω θεωρία τόσον ριζωμένη εἰς τὴν ἀνθρωπίνην σκέψιν, ὥστε ἐπηρεάζει οὐχὶ μόνον τοὺς μὴ εἰδικούς, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἐπιφανεῖς ἐπιστήμονας οἰκονομολόγους. Ἡ θεωρία τῆς οἰκονομίας ὑπεστηρίχθη ἤδη ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος, τῶν μερκαντιλιστῶν καὶ τῶν φυσιοκρατῶν. Ἐκεῖνος ὅμως ὅστις τὴν καθιέρωσεν εἰς τὴν Κοινωνικὴν Οἰκονομικὴν εἶναι ὁ Adam Smith. Οὗτος ἀνέπτυξε θεωρίαν περὶ σχηματισμοῦ τοῦ κεφαλαίου ἐρειδομένην ἐπὶ τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ ἔκτοτε ἀπέμεινε κτῆμα οἰκονομικῶν ἐπιστημῶν. Ὁ Mill ἀναφέρει ὡσαύτως ὅτι «τὸ κεφάλαιον

εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀποταμιεύσεως». Τὸ ἴδιον τονίζει ὁ Roscher καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς σοσιαλιστάς, οἱ ὅποιοι εἰς τὴν πρώτην μοῖραν θέτουν τὴν ἐργασίαν.

Συμφώνως πρὸς τὴν λαϊκὴν νοοτροπίαν, ἐὰν δὲν καταναλίσκη τις ὅλα τὰ εἰσοδήματά του, ἀναπτύσσει κεφάλαιον ἀνάλογον πρὸς τὸ ποσὸν τὸ ὅποιον ἀποταμιεύεται ἡμερησίως. Τὸ παράδειγμα τοῦτο, τὸ ὅποιον ἀφορᾷ ἐν καὶ μόνον πρόσωπον, μεταφέρεται κάλλιστα εἰς τὴν ὁλότητα καὶ λύεται μετὰ θαυματουργοῦ πρᾶγματι εὐκολίας τὸ τόσον δύσκολον πρόβλημα τῆς γενέσεως καὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ κεφαλαίου. Ἐὰν οἱ κάτοικοι χώρας τινὸς δὲν καταναλίσκουν ὅσα παράγουν, ἀλλ' ἐν τμήμα αὐτῶν, εἶναι πλέον εὐνόητον ὅτι τὸ ὑπόλοιπον προστίθεται εἰς τὸ ὑπάρχον κεφάλαιον καὶ αὐξάνει τοιοῦτοτρόπως τὴν κεφαλαιοκρατικὴν δύναμιν.

Ὁ οἰκονομολόγος, ὁμιλῶν περὶ ἀποταμιεύσεως, ἐννοεῖ φυσικὰ τὸ πλεόνασμα ἐκεῖνο εἰς ἐξωτερικὰ ἀγαθὰ, τὸ ὅποιον μένει ἀκατανάλωτον, καὶ οὐχὶ εἰς χρηματικὰς μονάδας, πρὸς τὰς ὁποίας στρέφεται ἡ λαϊκὴ νοοτροπία.

Ἡ λαϊκὴ ὁμῶς αὕτη νοοτροπία ἐμπεριέχει πυρῆνα τινα ἀληθείας, ὅσον ἀφορᾷ οὐχὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ κεφαλαίου, ἀλλὰ τὸν πολλαπλασιασμόν του καὶ εἰδικῶς τὸν τοῦ ρευστοῦ κεφαλαίου, ἐὰν ἔχη τις ὑπ' ὄψιν του ὠρισμένην τινὰ χώραν. Διὰ τοῦτο κρίνομεν σκόπιμον ὅπως ἀσχοληθῶμεν πρῶτα μὲ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην.

Κατὰ τὴν εἰρημένην ἄποψιν, ὅσω περισσότερον αὐξάνουν αἱ ἀποταμιεύσεις τόσω περισσότερον θὰ εἶναι καὶ τὸ ρευστὸν κεφάλαιον. Ὁ μὴ ἐμπειρογνώμων δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ ἄλλως τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ρευστοῦ κεφαλαίου ἢ διὰ τοῦ ὡς ἄνω τρόπου. Ὅσας περισσότερας πλεοναζούσας χρηματικὰς μονάδας κατέχει ἕκαστος ἐν τινὶ χώρᾳ μὲ τόσῃν μεγαλυτέραν ἄνεσιν, ὅσον ἀφορᾷ τὸ ρευστὸν κεφάλαιον, κινεῖται.

Τὸ τελευταῖον τοῦτο συμπέρασμα δὲν εἶναι ἐσφαλμένον· ἐξαρτᾶται μόνον, ἂν τὸ ρευστὸν κεφάλαιον ἐπιτυχάνεται διὰ τῆς ἀποταμιεύσεως μόνον ἢ συντελοῦν πρὸς τοῦτο καὶ ἄλλοι σπουδαῖοι παράγοντες. Πρὶν ἢ δικαιολογήσωμεν τὸ ἄνω συμπέρασμα, ἅς ἀσχοληθῶμεν μὲ τὰ ἐπιχειρήματα, τὰ ὁποῖα ὁμιλοῦν κατὰ τῆς ἀποταμιεύσεως ὡς παράγοντος τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ κεφαλαίου.

Διὰ τῆς ἀποταμιεύσεως ἢ ἀναβάλλεται ἢ χρησιμοποίησις ἐνὸς ὠρισμένου τμήματος ἀγαθῶν ἢ γίνεται ἢ χρησιμοποίησις αὐτῶν παρὰ τοῦ ἰδιοκτήτου πρὸς ἐπαύξεισιν τῆς παραγωγῆς ἐξωτερικῶν

ἀγαθῶν, Τὸ χρηματικὸν ποσὸν δὲν χρησιμοποιεῖται πρὸς ἀγορὰν καταναλωσίμων ἀντικειμένων, ἀλλὰ τίθεται συνήθως ἢ χρησιμοποιοῦνται αὐτοῦ εἰς τὴν διάθεσιν ἄλλων προσώπων ἔναντι τόκων. Ἐκτὸς αὐτοῦ δύναται νὰ χρησιμοποιηθῇ, ὡς ἐλέχθη, τὸ κεφάλαιον τοῦτο καὶ ὑπὸ τοῦ κατόχου του διὰ παραγωγικοὺς σκοποὺς. Συνήθως ὅμως περιέρχεται εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἄλλων προσώπων, τὰ ὅποια ὑποχρεοῦνται νὰ τὸ ἐπιστρέψουν μετὰ παρέλευσιν χρονικοῦ τινος διαστήματος.

Οἱ χρεῶσται δύνανται τώρα νὰ τὸ χρησιμοποιήσουν πρὸς ἄμεσον ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν των, ὅποτε μεταφέρεται πάλιν εἰς τοὺς πωλητὰς καταναλωσίμων ἀγαθῶν, ἢ πρᾶγμα συνηθέστερον, χρησιμοποιεῖται παρ' αὐτῶν πρὸς ἐπαύξησιν τῆς παραγωγῆς, ἢ ὅποια ἐπιφέρει, θᾶττον ἢ βράδιον, τὸν πολλαπλασιασμόν τῶν καταναλωσίμων ἀγαθῶν καὶ συνεπῶς προϋποθέτει τὴν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀνάλογον διάθεσιν τοῦ ρευστοῦ κεφαλαίου.

Ἐκ τῆς ἀναλύσεως λοιπὸν τῆς ἐννοίας τῆς ἀποταμιεύσεως δὲν ἔπεται ὅτι ἀναπτύσσεται διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἀμέσως ρευστὸν κεφάλαιον, καθ' ὅτι ἡ ἀποταμίευσις ἀφορᾷ ἀκριβῶς μόνον τὴν μεταφορὰν τοῦ κεφαλαίου ἐξ ἑνὸς προσώπου εἰς ἄλλο ἢ τὴν ἀπομάκρυνσιν αὐτοῦ ἐκ τῆς ἀγορᾶς τῶν καταναλωσίμων ἀγαθῶν καὶ χρησιμοποίησιν του πρὸς ἄμεσον ἐπαύξησιν τῆς παραγωγῆς. Ἄν ἡ ἐπίδρασις τῆς πράξεως ταύτης εἶναι εὐνοϊκὴ ἢ μὴ ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ἂν καὶ κατὰ πόσον δύναται νὰ περιορισθῇ ἢ κατανάλωσις, χωρὶς ἢ μείωσις αὕτη νὰ ἔχη δυσμενῆ ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας. Ἐν ἡ περιπτώσει συμβῇ τὸ τελευταῖον, τότε ὄχι μόνον εἶναι περιττὴ ἢ αὔξησις τῆς παραγωγῆς εἰς βάρος τῆς καταναλώσεως, ἀλλὰ καὶ ἐπιζήμιος. Καὶ ἄνευ ὅμως τῆς ἐξετάσεως τῶν ἐπιδράσεων τῆς ἀποταμιεύσεως διαπιστοῦται ὅτι διὰ τοῦ τρόπου τούτου δὲν ἀναπτύσσεται ἀμέσως ρευστὸν κεφάλαιον.

Ἡ πραγματικὴ αὔξησις τοῦ ρευστοῦ κεφαλαίου ἐν τινι χώρᾳ δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ μόνον διὰ τῆς ἀποκτήσεως ἐνεργητικοῦ πλεονάσματος ἐν τῷ ἰσοζυγίῳ τῶν ἐξωτερικῶν πληρωμῶν. Ἐὰν δηλαδὴ αἱ εἰσπράξεις χώρας τινος εἶναι ἀνώτεραι τῶν πληρωμῶν πρὸς τὴν ἀλλοδαπήν, τότε σχηματίζεται ρευστὸν κεφάλαιον, ἀνάλογον πρὸς τὸ πλεόνασμα τοῦτο. Ἐν ἡ περιπτώσει ὑφίσταται ἡ χρυσοῦς βᾶσις ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, αὐξάνουν τὰ ἀποθέματά της εἰς χρυσὸν καὶ γενικῶς εἰς ἀξίαν, αἱ ὅποια δύνανται νὰ ρευστοποιηθοῦν. Τὸ ρευστὸν δὲ τοῦτο κεφάλαιον δὲν δύναται τώρα νὰ καταναλωθῇ χρησιμοποιούμενον πρὸς ἐπαύξησιν τῆς παραγωγῆς ἐν τῷ ἐσωτερικῷ

τῆς χώρας. Καὶ ἂν ἀκόμη χρησιμοποιηθῆ πρὸς ἐκτέλεσιν ἔργων μεγάλης διαρκείας, ὅποτε προκαλεῖται ἡ ἐντύπωσις ὅτι δὲν ὑπάρχει ἡ δυνατότης τῆς ταχείας ρευστοποιήσεώς του, δὲν μειοῦται διὰ τοῦ τρόπου τούτου οὐδόλως τὸ ἀποκτηθὲν ἀπόθεμα τοῦ ρευστοῦ κεφαλαίου. Ἡ μείωσις του προέρχεται μόνον διὰ τῆς μετατροπῆς τοῦ γενικοῦ ἰσοζυγίου πληρωμῶν ἀπὸ ἐνεργητικοῦ εἰς παθητικόν. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν τὸ γενικὸν ἰσοζύγιον πληρωμῶν παραμένει ἀμετάβλητον, δὲν ὑφίσταται οὐδεὶς κίνδυνος νὰ μειωθῆ τὸ ἤδη ἀποκτηθὲν ρευστὸν κεφάλαιον¹.

Ἡ χρησιμοποίησις φυσικὰ αὐτοῦ πρὸς ἐκτέλεσιν ἔργων μεγάλης διαρκείας, τὰ ὅποια δὲν προσφέρουν ἀμέσως κυκλοφοροῦντα ἀγαθὰ, ἀλλὰ μόνον μετὰ παρέλευσιν μακροῦ χρόνου, δὲν ἐπιβοηθεῖ πρὸς στιγμὴν τὴν αὔξησιν τῆς ἐξαγωγῆς ἐμπορευμάτων, ἀλλὰ μᾶλλον τὴν εἰσαγωγὴν, ὡς π. χ. μηχανημάτων κλπ., ὅποτε ὑπάρχει ἡ πιθανότης νὰ σχηματισθῆ ἔλλειμμα εἰς τὸ ἰσοζύγιον τῶν ἐξωτερικῶν λογαριασμῶν.

Ἐφ' ὅσον ὅμως κατορθώνει ἡ χώρα αὕτη νὰ διατηρῆ τὰς αὐτὰς ὡς μέχρι τοῦδε σχέσεις τῶν πληρωμῶν πρὸς τὰς εἰσπράξεις τῆς, τότε ὄχι μόνον δὲν μειοῦται τὸ ρευστὸν κεφάλαιον, ἀλλὰ καὶ αὐξάνει προσέτι. Παρ' ὅλα ταῦτα, ὑπάρχει ἡ δυνατότης νὰ μειωθῆ παροδικῶς τὸ ρευστὸν κεφάλαιον, ἂν τοῦτο τοποθετηθῆ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ. Ἐν τῇ περιπτώσει ὅμως ταύτῃ ὑφίσταται τὸ ἀποκτηθὲν κεφάλαιον καὶ αὐξάνει διὰ τῆς προσθέσεως τῶν τόκων. Ἡ ἐν λόγῳ πρᾶξις δὲν μειώνει εἰς τὴν πραγματικότητα τὸ ρευστὸν κεφάλαιον τῆς περιῆς ὁ λόγος χώρας, ἀλλὰ τὸ μεταφέρει εἰς τὸ ἐξωτερικὸν πρὸς ἀποδοτικωτέραν αὐτοῦ τοποθέτησιν. Συνεπῶς τὸ κεφάλαιον ὑφίσταται καὶ πληθύνεται συνάμα. Ὑπάρχει βεβαίως ὁ κίνδυνος τῆς ἀπωλείας του. Ἐὰν οἱ χρεῶσται περιέλθουν εἰς σημεῖον οἰκονομικῆς ἀδυναμίας ἢ καὶ χρεωκοπίας ἀκόμη, τότε φυσικῶς τῷ λόγῳ δύναται νὰ μειωθῆ καὶ νὰ ἀπολεσθῆ τὸ δανεισθὲν κεφάλαιον. Τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ ὅμως τὸν κανόνα, ἀλλὰ τὴν ἐξαίρεσιν.

Δύναται ἐπίσης νὰ συμβῆ καὶ τὸ ἀντίθετον. Δηλαδή ν' αὐξηθῆ παροδικῶς τὸ ρευστὸν κεφάλαιον, διὰ τῆς ἐφαρμογῆς διαφόρων μέτρων, λ. χ. διὰ τῆς αὐξήσεως τοῦ προεξοφλητικοῦ τόκου, ὡς καὶ δι' ἄλλων κρατικῶν δανείων, τὰ ὅποια κάμνει ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ τὸ

1. Συγκρίνατε τὰ ἀνωτέρω μὲ τὰς ἀναπτύξεις μᾶς ἐν τῷ ἔργῳ ἡμῶν «Ἡ Οἰκονομικὴ κρίσις» σελ. 136/144.

κράτος, τὰ ξένα ὅμως ταῦτα κεφάλαια πρέπει νὰ ἐπιστραφοῦν ἡμέραν τινὰ καὶ δὴ σὺν τοῖς τόκοις.

Τὸ ρευστὸν λοιπὸν κεφάλαιον δὲν δύναται νὰ δημιουργηθῆ ἀπ' εὐθείας διὰ τῆς ἀποταμιεύσεως. Ἐπίσης δὲν ὑπάρχει ἡ δυνατότης τῆς πραγματικῆς αὐτοῦ καταναλώσεως. Τοῦτο δὲ ἐπειδὴ τὸ ἐν λόγῳ κεφάλαιον δὲν εἶναι κἂν καταναλώσιμον. Ὁ χρυσός, τὰ ξένα νομίσματα, καὶ γενικῶς αἱ ἀξίαι αἱ ὁποῖαι ἔχουν ἰσχὺν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ δὲν δύνανται νὰ μετατραποῦν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς χώρας εἰς ἄλλας οἰκονομικὰς ἀξίας, αἱ ὁποῖαι νὰ χρησιμοποιῶνται ἀμέσως ἢ ἐμμέσως διὰ τὴν κατανάλωσιν. Ἄν δὲ χρησιμοποιηθῆ ὁ χρυσός ὡς ἐμπόρευμα, παύει πλέον νὰ ἔχη τὴν ιδιότητα τοῦ ρευστοῦ κεφαλαίου καὶ λογίζεται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὡς ἐν τῶν πολλῶν ἐμπορευμάτων. Ὁ χρυσός οὗτος δὲν προορίζεται διὰ τὰς νομισματικὰς ἀνάγκας ἀλλὰ λαμβάνει τὴν ιδιότητα τοῦ ἐμπορεύματος, δηλαδὴ τοῦ εἰδικοῦ καὶ οὐχὶ τοῦ γενικοῦ ἀγαθοῦ.

Ἐὰν λοιπὸν χώρα τις ἔχη ἀνάγκην τοῦ ρευστοῦ κεφαλαίου πρὸς κινητοποίησιν τῶν ἐργατικῶν καὶ φυσικῶν τῆς δυνάμεων ἢ καὶ πρὸς πληρωμὴν τῶν ἐξωτερικῶν τῆς χρεῶν, τότε δύναται μὲν προσωρινῶς νὰ ἐπαυξήσῃ τοῦτο διὰ τῶν ἐξωτερικῶν κρατικῶν δανείων ἢ καὶ διὰ ἰδιωτικῶν πιστώσεων, εἰς τὸ διαρκές ὅμως ἡ στενότης αὕτη τοῦ ρευστοῦ κεφαλαίου καταπολεμεῖται διὰ τῆς ἐπαυξήσεως τῶν εἰσπράξεων τῆς ἔναντι τῶν πληρωμῶν. Τοῦτο ἐπιτυγχάνεται κυρίως ἢ διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς ἐξαγωγῆς ἐμπορευμάτων ἢ δι' ἄλλων ὑπηρεσιῶν, τὰς ὁποίας προσφέρει εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν ἢ τὴν χώρα αὕτη καὶ εἰς τοὺς ξένους, οἱ ὁποῖοι ζοῦν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ἢ δι' ἐμβασμάτων τῶν ἰθαγενῶν, οἱ ὁποῖοι ἐργάζονται εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ἡ χώρα λοιπὸν αὕτη πρέπει νὰ καταβάλλῃ πᾶσαν προσπάθειαν, ὅπως μεταβάλλῃ τὸ γενικὸν ἰσοζύγιον πληρωμῶν ἀπὸ παθητικὸν εἰς ἐνεργητικὸν καὶ ἐν περιπτώσει καθ' ἣν εἶναι τοῦτο ἤδη ἐνεργητικὸν νὰ προσπαθήσῃ νὰ ἐπαυξήσῃ ἔτι μᾶλλον τὸ πλεόνασμα.

Ἄλλη δυνατότης τῆς αὐξήσεως τοῦ κεφαλαίου ὑφίσταται μὲν, ἀλλὰ δι' ὠρισμένας μόνον χώρας. Μόνον ὅσαι ἔχουν ιδιόκτητα χρυσορυχεῖα δύνανται διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς παραγωγῆς νὰ πληθύνουν τὰ ρευστά των κεφάλαια.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀποταμίευσιν, ἡδύνατό τις δικαίως νὰ ἰσχυρισθῆ ὅτι αὕτη ὁδηγεῖ, ἂν ὄχι ἀμέσως, τοῦλάχιστον ἐμμέσως καὶ κατὰ μικρὸν πρὸς τὸν πολλαπλασιασμὸν τοῦ ρευστοῦ κεφαλαίου. Ἄν οἱ κάτοικοι χώρας τινὸς παράγουν περισσότερα ἀφ' ὅσα καταναλίσκουν εἰς τὸ διαρκές ἀφεύκτως πλέον θὰ δημιουργηθῆ καὶ

ἐνεργητικὸν πλεόνασμα ἐν τῷ γενικῷ ἰσοζυγίῳ πληρωμῶν. Ἡ συνήθεια τῶν κατοίκων εἰς τὴν ἀποταμίευσιν θὰ ἐπιφέρῃ σὺν τῷ χρόνῳ καὶ τὴν αὔξησιν τοῦ ἐνεργητικοῦ πλεονάσματος τοῦ γενικοῦ ἰσοζυγίου πληρωμῶν. Τοιοῦτοτρόπως δημιουργεῖται ῥευστὸν κεφάλαιον τὸ ὁποῖον τοποθετεῖται καὶ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἀκόμη ἔναντι τόκων ἢ χρησιμοποιοεῖται πρὸς ἐκμετάλλευσιν ξένων πλουτοπαραγωγικῶν πηγῶν, ὡς τοῦτο συνέβαινε πρὸ τοῦ παγκοσμίου πολέμου μὲ τὴν Ἀγγλίαν καὶ σήμερον ἀκόμη μὲ τὴν Γαλλίαν¹.

Ἐχων τις λοιπὸν πρὸ ὀφθαλμῶν χώραν τινα, ἢ ὁποία οὔτε ὀφείλει οὔτε τῆς ὀφείλου κεφάλαια, δύναται αὕτη ν' ἀναπτύξῃ ῥευστὸν κεφάλαιον, ἐφ' ὅσον ἐν τῷ συνόλῳ καταναλίσκει ὀλιγώτερα ἀφ' ὅσα παράγει, καὶ τὴν διαφορὰν αὐτὴν τὴν διαθέτει εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν ἔναντι ῥευστοῦ κεφαλαίου. Ἡ χώρα ὅμως αὕτη πρέπει νὰ λάβῃ τὰ δέοντα μέτρα πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς πωλήσεως τῶν ἐμπορευμάτων τῆς ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ. Ἐὰν δὲν πράξῃ τοῦτο καὶ ἡ ἀποταμίευσις γίνεται εἰς βάρος τῆς καταναλώσεως τῶν ἐμπορευμάτων τῶν προοριζομένων διὰ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας, τότε δύναται ἡ πρᾶξις αὕτη νὰ ἐπιφέρῃ οὐχὶ εὐχάριστα ἀποτελέσματα. Καὶ τοῦτο ἐπειδὴ ὅλα ἀνεξαιρέτως τὰ ἐμπορεύματα παράγονται μὲ τὸν σκοπὸν νὰ καταναλωθοῦν. Ἐὰν ἡ κατανάλωσις δὲν βαδίζῃ παραλλήλως πρὸς τὴν παραγωγὴν, γεννᾶται οἰκονομικὴ κρίσις, ἢ ὁποία ἐπεκτείνεται εἰς ὅλους τοὺς κλάδους τῆς οἰκονομίας.

Ἡ χώρα λοιπὸν ἐκείνη, ἢ ὁποία παράγει περισσότερα ἀφ' ὅσα καταναλίσκει, πρέπει προηγουμένως νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν διάθεσιν τῶν ἐμπορευμάτων τῆς ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, διὰ νὰ λειτουργῇ κανονικῶς ἡ παραγωγικὴ τῆς διαδικασίᾳ.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν πλεονεκτημάτων τούτων τῆς ἀποταμιεύσεως, εἶναι καὶ τὸ ἐξῆς πολὺ σπουδαῖον στοιχεῖον τὸ ὁποῖον ἐξασφαλίζει ὀφέλη διαρκείας. Ἡ χώρα ἢ διεπομένη ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς ἀποταμιεύσεως θ' ἀπολαμβάνῃ μεγάλης ἐμπιστοσύνης ἐκ μέρους τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ τῶν καπιταλιστῶν τῆς ἀλλοδαπῆς, διότι ἕκαστος θὰ γνωρίζῃ τὴν οἰκονομικὴν εὐστάθειαν καὶ δυνατότητα τῆς οἰκονομίας τῆς. Διὰ τοῦτο πολλοὶ ξένοι μεγαλοκεφαλαιοῦχοι θὰ τοποθετήσουν προθύμως εἰς τὴν χώραν ταύτην τὰ κεφάλαιά των ἔναντι πολὺ χαμηλῶν τόκων, ὡς τοῦτο συνέβη πρὶν ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ σήμερον ἐν Γαλλίᾳ.

Ἐν τῷ ἐσωτερικῷ, ἐπειδὴ ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις ἐνὸς ἐκά-

1. Ἴδε «Ἡ Οἰκονομικὴ κρίσις».

στου ἐπιχειρηματίου, ὡς καὶ ὄλων γενικῶς τῶν κατοίκων, εἶναι τακτοποιημένη, δὲν δύναται ἢ ν' ἀναπτυχθῆ καὶ ἡ πίστωσης, ἣτις προάγει τὴν κοινὴν εὐημερίαν τῶν κατοίκων. Ἐνῶ τούναντίον ὅσον ὀλιγώτερον ῥευστὸν κεφάλαιον κατέχει μία χώρα, τόσον ὀλιγώτεραι δυνατότητες, κατὰ γενικὸν κανόνα πάντοτε, ὑφίστανται πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς πιστώσεως.

Τὸ πλεονέκτημα λοιπὸν τοῦτο τῆς ἀποταμιεύσεως δὲν εἶναι μικρᾶς σημασίας. Τοιοῦτοτρόπως λαμβάνει αὕτη σπουδαιοτάτην θέσιν εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς εὐημερίας λαοῦ τινος, ἐφ' ὅσον συνοδεύεται μὲ τὰ ἀνάλογα μέτρα, τὰ ὁποῖα ἐξασφαλίζουν πραγματικῶς τὴν δυνατότητα τῆς ἀναπτύξεώς της, χωρὶς νὰ προξενῆται κρίσις.

Εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο θὰ εἰσέλθωμεν κατωτέρω. Ἄς ἀσχοληθῶμεν τώρα μὲ τὸ πρόβλημα τῆς ἀναπτύξεως τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ καθ' ἑαυτὸ καὶ ἰδιαιτέρως μὲ τὸ ἐρώτημα ἂν εἶναι πράγματι ἡ ἀποταμίευσις ἐκείνη ἢ ὁποῖα ὀδηγεῖ εἰς τὸν σχηματισμὸν τοῦ κεφαλαίου.

II

Ἄς λάβωμεν ὡς παράδειγμα χώραν τινα, ἢ ὁποῖα δὲν ἔχει οὐδεμίαν σχέσιν μετὰ τῆς ἀλλοδαπῆς, ἐξετάζοντες ἂν καὶ κατὰ πόσον δύναται νὰ αὐξήσῃ τὰ κεφάλαιά της διὰ τῆς ἀποταμιεύσεως. Πρὸς ἀκριβῆ καθορισμὸν τοῦ ρόλου τῆς ἀποταμιεύσεως ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὸν πολλαπλασιασμὸν τοῦ κεφαλαίου, πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν τὸ ζήτημα τοῦτο ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι ὄλαι αἱ ἄλλαι συνθηκαὶ παραμένουν τελείως ἀμετάβλητοι. Τότε μόνον εἶναι δυνατόν νὰ καθορισθῆ ἀκριβῶς ἡ σπουδαιότης αὐτῆς. Ἡ τεχνικὴ πρόοδος, ὁ πληθυσμὸς τῶν κατοίκων καὶ κάθε ἄλλος παράγων δὲν ἐπιδέχεται λοιπὸν καμμίαν μεταλλαγὴν, ἐκτὸς ἐκείνων ποὺ συνδέονται ἀμέσως μὲ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἀποταμιεύσεως. Μόνον ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ δύναται τις νὰ γνωρίσῃ τὴν ἀποταμίευσιν ὡς τὸν πραγματικὸν καὶ μόνον παράγοντα τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ κεφαλαίου. Ἐὰν τούναντίον, πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἐν λόγῳ σκοποῦ, ἀπαιτῆται καὶ ἡ συμμετοχὴ ἄλλων παραγόντων, τότε δὲν δύναται πλέον ν' ἀναγνωρισθῆ ὡς ὁ μόνος ἄλλ' ὡς εἷς τῶν πολλῶν αὐτῶν συντελεστῶν τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ κεφαλαίου.

Ἡ χώρα λοιπὸν τὴν ὁποῖαν ἔχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν δὲν εἰσάγει οὔτε ἐξάγει, ὁπότε ἐκλείπουν ὄλα τὰ προβλήματα τὰ ὁποῖα δημιουργοῦνται ἐκ τῆς συναλλαγῆς μετὰ τῆς ἀλλοδαπῆς. Εἶναι

τὸ ἴδιον ὡς νὰ ἔχη τις ὑπ' ὄψιν τοῦ ὀλόκληρον τὴν παγκόσμιον οἰκονομίαν. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ δύναται νὰ ἐρευνηθῇ ὁ σχηματισμὸς τοῦ κεφαλαίου αὐτὸς καθ' ἑαυτόν.

Γεννᾶται λοιπὸν τὸ ἐρώτημα: ἂν καὶ μέχρι ποίου σημείου δύναται νὰ ἀναπτυχθῇ καὶ πληθυνθῇ τὸ κεφάλαιον διὰ τῆς ἀποταμιεύσεως;

Ἄς ἀκολουθήσωμεν πρῶτον τὸν ἀντίθετον δρόμον. Δηλαδή τὸν δρόμον ἐκεῖνον ὅστις δὲν μᾶς ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἀποταμίευσιν ἀλλὰ εἰς ὄλως ἀντίθετα ἀποτελέσματα, ἥτοι εἰς τὴν αὔξησιν τῆς καταναλώσεως εἰς βᾶρος τῆς παραγωγῆς. Ἐφ' ὅσον καταναλίσκονται περισσότεραι οἰκονομικαὶ ἀξίαι τῶν ὄσων παράγονται, θὰ ἐξαφανισθῇ σὺν τῷ χρόνῳ ὀλόκληρον τὸ κεφάλαιον.

Δὲν εἶναι φυσικὰ δυνατόν νὰ καταναλωθοῦν περισσότερα ἀγαθὰ τῶν παραγομένων, καθὼς δὲν ἀξίζει νὰ παραχθοῦν περισσότερα τῶν καταναλισκομένων. Ἡ εἰς μεγαλύτερον βαθμὸν αὔξεις τῆς καταναλώσεως ἔναντι τῆς παραγωγῆς εἶναι φύσει ἀδύνατος. Εὐκόλον ὅμως εἶναι νὰ χρησιμοποιηθοῦν αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις πρὸς δημιουργίαν καταναλωσίμων ἀγαθῶν καὶ νὰ παραμελῆται ἡ ἀνάκτησις τῶν καταναλωθέντων καπιταλιστικῶν μέσων. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ αὐξάνει ἡ παραγωγή τῶν καταναλωσίμων ἀγαθῶν εἰς βᾶρος τῶν καπιταλιστικῶν τοιούτων. Δὲν δημιουργεῖται νέον κεφάλαιον· τὸ παλαιὸν καταναλίσκεται καὶ τοιοῦτοτρόπως ὀδηγεῖται ἡ ἐν λόγῳ χώρα εἰς τὴν συνεχῆ μέχρις ἐξαφανισμοῦ μείωσιν τοῦ κεφαλαίου. Ἄλλως ἂν ἀκολουθῶνται αἱ παλαιαὶ παραγωγικαὶ κατευθύνσεις καὶ ἀναπαράγεται κανονικῶς τὸ ἤδη καταναλωθέν κεφάλαιον, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καταναλωθοῦν περισσότεραι ἀξίαι τῶν ὄσων παράγονται. Ἐὰν ὅμως ἐπιτευχθῇ τοῦτο διὰ τοῦ ὡς ἄνω ἀναπτυχθέντος τρόπου, τότε ἀσφαλῶς ὀδηγεῖται ἡ χώρα αὕτη εἰς τὸν ἐκμηδενισμόν τοῦ περι οὗ ὁ λόγος παράγοντος.

Ἐκ τῶν ἀναπτύξεων τούτων φαίνεται ὅτι εἶναι ἐξ ἴσου εὐλογον νὰ ὀδηγήσῃ ὁ ἀντίθετος δρόμος εἰς τὰ ὄλως ἀντίθετα ἀποτελέσματα, ἥτοι εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὸν πολλαπλασιασμόν τοῦ κεφαλαίου.

Ἐὰν οἱ κάτοικοι τῆς χώρας ταύτης καταναλίσκουν ὀλιγώτερα τῶν ὄσων παράγουν, θ' αὐξηθῇ διὰ τοῦ ὑπολοίπου τὸ κεφάλαιον. Ὅσον λοιπὸν μεγαλυτέρα εἶναι ἡ ἀποταμίευσις τόσον περισσότερον θ' ἀναπτύσσεται καὶ τὸ κεφάλαιον. Παριστάνοντες τὸ προϊόν μιᾶς ἡμέρας διὰ τοῦ στοιχείου (π), τὴν κατανάλωσιν διὰ τοῦ στοιχείου (κ), τὸν δ' ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν διὰ τοῦ (μ) καὶ τὴν

ἀνάπτυξιν τοῦ κεφαλαίου διὰ τοῦ (Α) λαμβάνομεν τὴν ἐξῆς ἐξίσωσιν: $A=(\pi-\kappa) \mu$.

Ὅσον μικρότερον γίνεται τὸ (κ), τόσοον περισσότερον, ὑπὸ τὰς αὐτάς πάντοτε συνθήκας, αὐξάνει τὸ κεφάλαιον.

Τὸ ζήτημα ὅμως δὲν εἶναι τόσοον ἀπλοῦν ὅσον φαίνεται. Δὲν ἀληθεύει ἡ εἰρημένη θεωρία ἐὰν μείνουν ὅλαι αἱ ἄλλαι προϋποθέσεις αἱ αὐταὶ καὶ μειωθῆ μόνον ἡ κατανάλωσις.

Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ θὰ ἐπηκολούθει ἀμέσως δυσπραγία, ἡ ὁποία θὰ ἐπροξένοι τὴν ἀνεργίαν, τὴν μείωσιν τῆς παραγωγῆς, καὶ οὕτω θὰ ὠδήγει τὴν οἰκονομίαν εἰς οὐχὶ εὐχάριστα ἀποτελέσματα. Δὲν ἐπιθυμοῦμεν ἐνταῦθα νὰ ἐξετάσωμεν τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἐκ τῆς εἰρημένης ἀπόψεως, καθ' ὅτι εἰς συναφές πρὸς τοῦτο ἐρώτημα ἡσχολήθην σχετικῶς εἰς ἄλλην μου μελέτην.

Ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ θὰ ἐξετάσωμεν τὸ ἄνω πρόβλημα ἐκ μιᾶς ἄλλης πλευρᾶς, ἡ ὁποία θὰ μᾶς ὀδηγήσῃ εἰς μερικὰ θετικὰ συμπεράσματα. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον παραβλέπομεν τελείως ὅτι διὰ τῆς μειώσεως τῆς καταναλώσεως θὰ προέκυπτε κρίσις καὶ παραδεχόμεθα ὅτι θὰ ἐλαμβάνοντο παρὰ τοῦ κράτους τὰ δέοντα μέτρα, ὥστε νὰ ἐξελισσετο ὁμαλῶς ἡ οἰκονομία.

Τὸ κράτος ἦτο λοιπὸν εἰς θέσιν νὰ λάβῃ τὰ κατάλληλα μέτρα, ὥστε νὰ μὴ ἐμποδισθῆ ἡ παραγωγή οὐδόλως καὶ ν' αὐξάνῃ διὰ τῆς μειώσεως τῆς καταναλώσεως τὸ ἀπόθεμα τῶν ἀγαθῶν.

Διὰ τοῦ τρόπου δὲ τούτου τοῦ περιορισμοῦ τῆς καταναλώσεως θὰ ἐσχηματίζετο ἀπόθεμα, ἀποτελούμενον ἀπὸ καταναλώσιμα ἀγαθὰ. Ἡ ποσότης τῶν ἀντικειμένων τούτων θὰ ἠῤ-ξανε μὲν διαρκῶς, ἀλλὰ οὐδὲν τὸ ὄφελος ἐκ τούτου. Τὰ ἀντικείμενα ταῦτα εἶχον ἓνα καὶ μόνον προορισμόν, νὰ καταναλωθοῦν. Ἡ μὴ κατανάλωσις τῶν ὑπόσχεται μὲν διὰ τὸ μέλλον τὴν ἐξασφάλισιν τῶν ἀπαραιτήτων καταναλωσίμων ἀγαθῶν ἐν περιπτώσει ἀσθενειῶν ἢ ἄλλων δυσμενῶν συνθηκῶν, ὁπότε δὲν ἦτο τόσοον εὐκόλος ἡ παραγωγή, ἀλλὰ πέραν ὅμως αὐτοῦ τίποτε περισσότερον. Τὸ κεφάλαιον, καὶ δὴ τὸ παραγωγικόν, παραμένει τὸ αὐτό.

Εἶναι λοιπὸν πρόδηλον ὅτι ἡ διὰ τῆς ἀποταμιεύσεως αὐξήσις τῆς ποσότητος τῶν καταναλωσίμων ἀγαθῶν δικαιολογεῖται μὲν ὑπὸ ὠρισμένων συνθηκῶν καὶ μέχρι ἐνὸς ὠρισμένου σημείου οὐχὶ ὅμως καὶ πέραν αὐτοῦ. Ἐὰν ἤθελεν ἡ εἰρημένη χώρα νὰ αὐξήσῃ τὸ κεφάλαιόν της διὰ τοῦ περιορισμοῦ τῆς καταναλώσεως, διὰ τῆς ὑπερτερήσεως δηλαδὴ τῆς παραγωγῆς ἐναντι τῆς καταναλώσεως, θὰ ἦτο ὁ τρόπος οὗτος τῆς δημιουργίας κεφαλαίου τὸ ὀλιγώτερον ἄστοχος.

Ἡ συνεχῆς αὔξησις τῶν ἀγαθῶν, ἅτινα θὰ μείνουν ἀκατανάλωτα, θὰ ἦτο ἄσκοπος καὶ ἐπιβλαβής, ἐπειδὴ ἡ διατήρησις τῶν ἐν λόγῳ ἀγαθῶν θὰ ἀπῆτει ἔτι περισσότερα ἔξοδα. Τοιουτοτρόπως λοιπὸν θὰ ἐπεβαρύνετο ἄνευ οὐδενὸς λόγου ἡ οἰκονομία καὶ θὰ ἐπέφερε πλείστας ὄσας πληγὰς εἰς τὴν ὁμαλὴν λειτουργίαν τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας.

Οἱ λόγοι οὗτοι ὠδήγησαν εἰς τὴν ἄποψιν ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τοῦ κεφαλαίου δὲν γίνεται διὰ τῆς ἀποταμιεύσεως (Sparen) μόνον, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ τῆς παραγωγῆς. Πρέπει νὰ συνδεθῇ ἡ ἀποταμίευσις μετὰ τῆς παραγωγῆς, ἵνα ἀναπτυχθῇ τὸ κεφάλαιον.

Προτοῦ ὅμως καταλήξουν εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο, ἀνεπτύχθη ἄλλη τις ἐξ ἴσου μονομερῆς θεωρία, ὅτι ὁ σχηματισμὸς τοῦ κεφαλαίου δὲν γίνεται διὰ τῆς ἀποταμιεύσεως, ἀλλὰ διὰ τῆς παραγωγῆς μόνον. Ὅπαδοὶ τῆς θεωρίας ταύτης εἶναι κυρίως οἱ σοσιαλισταὶ: ὁ Marx, ὁ Lassalle, ὁ Rodbertus, σήμερον δὲ δύναται νὰ λογισθῇ εἰς τὴν αὐτὴν ἄποψιν καὶ ὁ Gelesnoff.

Οὗτοι ἰσχυρίζονται ὅτι ἡ ἀποταμίευσις προηγεῖται τῆς παραγωγῆς, ἥτις παραγωγή παίζει πρωτεύοντα ρόλον. Διὰ νὰ κάμη τις οἰκονομίαν μὲ τὰ ἐξωτερικὰ ἀγαθὰ πρέπει προηγουμένως νὰ τὰ παράγη. Συνεπῶς οὐχὶ ἡ ἀποταμίευσις, ἀλλὰ ἡ παραγωγή εἶναι ἐκείνη, ἥτις ἐπιφέρει τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ κεφαλαίου. Ἡ ἀποταμίευσις παίζει λοιπὸν ἓνα ὅλως δευτερεύοντα ρόλον.

Σήμερον ἐπικρατεῖ ἡ ἀντίληψις ὅτι ὁ σχηματισμὸς τοῦ κεφαλαίου γίνεται διὰ τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ τῆς παραγωγῆς συνάμα. Δύναται μὲν ν' αὐξηθῇ ἡ παραγωγή, ἂν ὅμως δὲν μένη πλεονασμά τι, τὸ ὁποῖον χρησιμοποιεῖται διαρκῶς πρὸς ἐπαύξησιν τοῦ κεφαλαίου, τότε μένει ὅλη ἡ παραγωγικὴ διαδικασία στατική.

Ἐὰν πάλιν ἀποταμιεύωνται τὰ καταναλώσιμα ἀγαθὰ δὲν ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς πράξεως ταύτης ὁ πολλαπλασιασμὸς τοῦ κεφαλαίου, ἀλλὰ πρέπει συνάμα τὰ ἀποταμιευθέντα ἀγαθὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς παραγωγῆς. Εἶναι λοιπὸν ἀναγκαῖος ὁ σύνδεσμος μετὰ τὴν ἀποταμιεύσεως καὶ παραγωγῆς πρὸς διαρκῆ ἐξύψωσιν τῆς κεφαλαιοκρατικῆς δυνάμεως.

Ἐν πρώτοις δέον νὰ ἐξυψωθῇ ἡ παραγωγή μέχρι σημείου ἐπιτρέποντος νὰ παραμείνη τμῆμα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων πρὸς ἐπαύξησιν τοῦ κεφαλαίου. Τὸ τμῆμα δὲ ἐκεῖνο τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τὸ ὁποῖον θὰ ἐχρησιμοποιεῖτο πρὸς παραγωγήν τῶν καταναλωσίμων ἀγαθῶν, τὰ ὁποῖα θὰ ἔμενον λόγῳ τῆς ἀποταμιεύσεως ἀκατανάλωτα, δὲν θὰ χρησιμοποιηθῇ πλέον πρὸς τὸν

σκοπὸν τοῦτον ἀλλὰ πρὸς ἐξύψωσιν τῆς κεφαλαιοκρατικῆς δυνάμεως. Αἱ παραγωγικαὶ λοιπὸν αὗται δυνάμεις θὰ χρησιμοποιοῦνται εἰς τὸ ἐξῆς πρὸς ἐπαύξησιν τοῦ παγίου καὶ καταναλωσίμου παραγωγικοῦ κεφαλαίου καὶ τοιουτοτρόπως πληθύνεται τοῦτο διαρκῶς.

Ἄφ' ἑαυτοῦ γράφει σχετικῶς: «Τὴν μὴ χρησιμοποιήσῃς ἐνὸς τμήματος τῶν εἰσοδημάτων πρὸς ἄμεσον ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν καὶ τὴν μεταφορὰν αὐτοῦ εἰς τὸ μέλλον ἀποκαλοῦμεν ἀποταμίευσιν (Sparen)... Ἡ ἀποταμίευσις μόνη τῆς δὲν ἐπαρκεῖ διὰ τὸν σχηματισμὸν τοῦ κεφαλαίου. Εὐθύς ὡς χρησιμοποιηθοῦν τὰ ἐξοικονομηθέντα πρὸς παραγωγήν ἢ πρὸς ἀγορὰν παραγωγικῶν ἀγαθῶν, γεννᾶται κεφάλαιον». Σελίς 190/191.

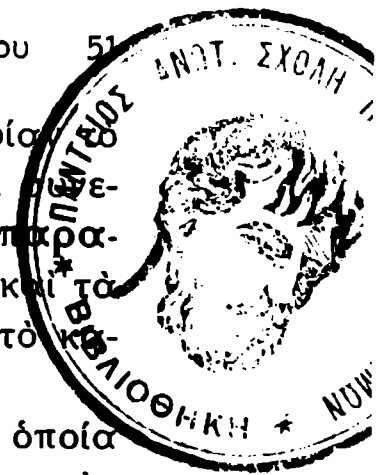
Ἐπειδὴ δὲν ἐπαρκεῖ ἡ ἀποταμίευσις, ἡ ὁποία, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, ἐπιφέρει μόνον τὴν συλλογὴν καταναλωσίμων ἀγαθῶν, ἀλλὰ πρέπει εὐθύς ἐξ ἀρχῆς νὰ χρησιμοποιηθῇ τὸ πλεονάζον τμήμα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων πρὸς ἐπαύξησιν τοῦ κεφαλαίου, διὰ τοῦτο ἀλλάζει καὶ ἡ οὐσία τῆς ἐξισώσεως πρὸς τὸν σχηματισμὸν τοῦ κεφαλαίου.

Τὸ (π), τὸ ὁποῖον ἐσήμαινε πρὶν τὸ προῖον τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, θὰ παριστᾷ εἰς τὸ ἐξῆς αὐτὰς ταύτας τὰς παραγωγικὰς δυνάμεις. Ἐπίσης τὸ (κ) δὲν θὰ παριστᾷ πλέον τὰ καταναλώσιμα ἀγαθὰ, ἀλλὰ τὰς παραγωγικὰς δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι προορίζονται διὰ τὴν παραγωγήν τῶν καταναλωσίμων ἀγαθῶν, τὰ ὁποῖα τώρα καταναλίσκονται κανονικῶς. Ἡ ἀποταμίευσις δηλαδὴ δὲν ἐφαρμόζεται ἐπὶ τῶν καταναλωσίμων ἀγαθῶν ἀπ' εὐθείας. Τὰ καταναλώσιμα ἀγαθὰ, ἐπειδὴ προορίζονται πρὸς κατανάλωσιν, πρέπει νὰ καταναλίσκονται κανονικῶς.

Ἡ ἀποταμίευσις ἀρχίζει διὰ τοῦτο ἀπὸ τῆς ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΣΕΩΣ τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ἡ ὁποία κατὰ βάθος σημαίνει ἀλλαγὴν τῆς κατευθύνσεως ἐνὸς τμήματος αὐτῶν.

Ἐν μέρος αὐτῶν ἀπομακρύνεται τῆς ὁδοῦ τῆς παραγωγῆς καταναλωσίμων ἀγαθῶν καὶ χρησιμοποιεῖται πρὸς παραγωγήν καπιταλιστικῶν οἰκονομικῶν μέσων. Διὰ τοῦτο «ἡ ἀποταμίευσις» συμπίπτει ἀπολύτως μετὰ τῆς παραγωγῆς τοῦ κεφαλαίου. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον μεταβάλλεται ριζικῶς καὶ ἡ σημασία τῶν στοιχείων τῶν ἐξισώσεων.

Καὶ τώρα ἔχομεν μαθηματικῶς τὴν αὐτὴν ἐξίσωσιν, ἥτοι: $A = (\pi - \kappa) \mu$, ἀλλ' ὑπάρχει μεγίστη διαφορὰ μετὰ τοῦ (π) καὶ (κ) τῆς

πρώτης καὶ τῆς δευτέρας ἐξισώσεως· Εἰς τὴν πρώτην θεωρία (π) ὡς καὶ τὸ (κ) παρίστανον καταναλώσιμα ἀγαθὰ καὶ ἡμι-πῶς καὶ τὸ (Α). Εἰς τὴν δευτέραν τὸναντίον σημαίνουν παραγωγικὰς δυνάμεις. Ἐδύνατό τις διὰ τοῦτο νὰ ἀλλάξη καὶ τὰ στοιχεῖα, ἵνα μὴ ἐπέρχηται σύγχυσις, ἀλλὰ τοῦτο ἀφορᾷ τὸ θαρῶς τυπικὸν μέρος τῆς ἐξισώσεως.

Διὰ νὰ καθορισθῇ σαφέστατα ἡ λειτουργία αὕτη, ἡ ὁποία ἐπιφέρει τὴν ἐπαύξησιν τοῦ κεφαλαίου, ἄς χρησιμοποιήσωμεν τὸν καταμερισμὸν τῶν ἀγαθῶν ποῦ ἔκαμεν ὁ Karl Menger. Ὁ Menger ἐταξινόμησε τὰ διάφορα ἀγαθὰ οὐχὶ συμφώνως πρὸς τὸ εἶδος αὐτῶν, ἀλλὰ συμφώνως πρὸς τὴν ἀπόστασιν ἑνὸς ἐκάστου ἀγαθοῦ ἀπὸ τῆς καταναλώσεως. Ἡ ταξινόμησις αὕτη ἦτο ἀναγκαία διὰ τὴν ἐξήγησιν τοῦ σχηματισμοῦ τῆς ἀξίας καὶ τιμῆς, δύναται ὁμως νὰ προσφέρῃ καὶ ἐνταῦθα ὑπηρεσίας.

Τὰ διάφορα ἀγαθὰ, ἀναλόγως πρὸς τὴν ἀπόστασιν τῶν ἀπὸ τῆς καταναλώσεως, διαιροῦνται εἰς διαφόρους τάξεις. Ἀγαθὰ πρώτης τάξεως εἶναι ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ὑπηρετοῦν ἀπ' εὐθείας, δηλαδή ἄνευ οὐδενὸς ἄλλου σταδίου, τὴν κατανάλωσιν, ὡς ὁ ἄρτος, τὰ ἐνδύματα κλπ. Πᾶν ὅ,τι χρησιμοποιεῖται πρὸς κατασκευὴν τούτων, ὡς λ. χ. τὸ ἄλευρον διὰ τὸν ἄρτον, τὰ ὑφάσματα πρὸς κατασκευὴν τῶν ἐνδυμάτων, κλπ., ὅ,τι δηλαδή χρησιμοποιεῖται πρὸς κατασκευὴν τῶν ἐτοίμων πρὸς κατανάλωσιν ἀγαθῶν, ἀποτελεῖ τὴν δευτέραν τάξιν κ.ο.κ.ε., ἕως ὅτου φθάσωμεν εἰς τὰς πρώτας ὕλας. Ἐς παραδεχθῶμεν, χάριν ἀπλοποιήσεως τῶν πραγμάτων, ὅτι ὑπάρχουν αἱ ἐξῆς μόνον τάξεις :

A, B, Γ, Δ, E, Z.

Τὰ ἀγαθὰ τῆς A τάξεως παριστοῦν τὰς πρώτας ὕλας, τῆς B τὰ ἀμέσως ἐπόμενα, δηλαδή τὰς ἐπεξεργασθείσας πρώτας ὕλας, τὰ Γ, Δ, E τὰς ἄλλας φάσεις τῶν μὴ ὠριμασθέντων ἀκόμη πρὸς κατανάλωσιν ἀγαθῶν, τὸ δὲ Z τὰ ἔτοιμα πρὸς κατανάλωσιν.

Ἴνα πολλαπλασιασθῇ τὸ κεφάλαιον, γίνεται οἰκονομία, δηλαδή περιορίζεται ἡ κατανάλωσις μετ' αὐτῆς καὶ ἡ παραγωγή καταναλωσίμων ἀγαθῶν. Τμῆμα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων ἀποσπᾶται τῆς παραγωγῆς τῶν καταναλωσίμων ἀγαθῶν, ἦτοι τῶν τάξεων E, Z, καὶ χρησιμοποιεῖται πρὸς αὐξήσιν τῆς παραγωγῆς τῶν ἀγαθῶν τῶν ἄλλων τάξεων, ἦτοι τῶν A, B, Γ. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου αὐξάνουν διαρκῶς τὰ καπιταλιστικὰ ἀγαθὰ καὶ φαίνεται, ὅτι δύναται νὰ πολλαπλασιασθῇ ἀπεριορίστως τὸ κεφάλαιον.

Προτοῦ ἀσχοληθῶμεν μὲ τὸ ἐρώτημα ἂν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναπτυχθῇ διὰ τοῦ τρόπου τούτου κεφάλαιον ἢ ἀπλῶς νὰ πλη-

θουνθῆ τὸ ἤδη ὑπάρχον καὶ μέχρι ποίου βαθμοῦ, ἅς ἐκθέσωμεν ἐν ὀλίγοις τὰς ἀπόψεις μερικῶν ἐπιφανῶν οἰκονομολόγων.

Θεωροῦμεν περιττὸν τὸ ν' ἀσχολῆται τις μὲ ἓνα ἕκαστον χωριστά, ἐφ' ὅσον αἱ ἀπόψεις των συμπίπτουν. Ἐάν τοῦτο πράττωμεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου, γίνεται πρὸς διαπίστωσιν ὅτι ἡ ἄνω ἀναπτυχθεῖσα ἄποψις εἶναι σήμερον ἡ κρατοῦσα.

Ὁ Böhm-Bawerk¹, ὁ ὁποῖος ἠσχολήθη ὅλως ἰδιαιτέρως μὲ τὸ πρόβλημα τοῦτο, γράφει: «Denn Produktivkräfte und nicht die Kapitalgüter selbst sind der unmittelbare Gegenstand der Ersparung. Es ist dies ein wichtiger Punkt der gegenüber der landläufigen Meinung, die darauf zu wenig geachtet hat, scharf betont werden muss. Man spart an Genussmitteln, erspart dadurch Produktivkräfte und kann dann mit diesen endlich Kapitalgüter produzieren».

Ὁ Böhm-Bawerk τονίζει λοιπὸν ἓνα σπουδαῖον σημεῖον, ὡς ὁ ἴδιος τοῦτο ὀνομάζει: «Τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀποταμιεύσεως εἶναι αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις». Δὲν παράγονται καταναλώσιμα ἀγαθὰ πρὸς ἀποταμίευσιν, ἀλλ' ἀποσπᾶται εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἓνα τμήμα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων ἀπὸ τῆς παραγωγῆς καταναλωσίμων ἀγαθῶν καὶ χρησιμοποιεῖται πρὸς παραγωγὴν καπιταλιστικῶν τοιούτων. Εἶναι δὲ πρόδηλον ὅτι αἱ παραγωγικαὶ αὐταὶ δυνάμεις, αἵτινες ἀποσπῶνται ἀπὸ τῆς δημιουργίας καταναλωσίμων ἀγαθῶν καὶ ἐξυπηρετοῦν τὴν παραγωγὴν τῶν κεφαλαιοκρατικῶν δυνάμεων, συμπεριλαμβάνουν τόσον τὰς καπιταλιστικὰς ὅσον καὶ τὰς ἐργατικὰς δυνάμεις. Συνεπῶς δὲν ἀποταμιεύονται ἀπ' εὐθείας αἱ καπιταλιστικαὶ δυνάμεις, ἀλλ' αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις γενικῶς, τῶν ἐργατικῶν συμπεριλαμβανομένων, αἱ ὁποῖαι χρησιμοποιοῦνται πρὸς ἐπαύξησιν τοῦ κεφαλαίου.

Τὰ ἴδια ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ διάσημος Σουηδὸς οἰκονομολόγος Cassel.²

«Die Verwendung eines bestimmten Teiles der Produktionsmittels zu einer stetigen Vermehrung des Realkapitals bedeutet somit ein Opfer, das in einer Beschränkung der sonst möglichen Bedürfnisbefriedigung der in einer Steigerung der persönlichen Leistungen über das für die gegenwärtige Bedürfnisbefriedigung nötige Mass hinaus hervortritt. Eine solche Beschränkung der Bedürfnis befriedigung, durch welche eine Produktion von Realka-

1. Böhm-Bawerk: «Kapital u. Kapitalzins» II. Band σελ. 139.

2. G. Cassel: «Theoretische Sozialökonomie» σελ. 29.

pital zur Vermehrung des schon vorhandenen Vorrats von Realkapital ermöglicht wird, nennt man Sparen. Die vermehrung des Realkapitals für welche durch das Sparen Produktivkräfte freigestellt werden, nennt man kapitalbildung in konkretem Sinne».

Ἐπί τῆς ἐπισημάνσεως τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τοῦ κεφαλαίου γίνεται διὰ τοῦ περιορισμοῦ τῆς παραγωγῆς καταναλωσίμων ἀγαθῶν καὶ διὰ τῆς χρησιμοποίησεως τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων πρὸς ἐπαύξησιν τοῦ κεφαλαίου. Τὸν δὲ παροδικῆς φύσεως περιορισμὸν τῆς ἱκανοποιήσεως ἑνὸς ὠρισμένου ἀριθμοῦ ἀναγκῶν, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ διατεθοῦν αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις πρὸς σχηματισμὸν κεφαλαίου, ὀνομάζει ἀποταμίευσιν.

Τοῦτο ἀκριβῶς γράφει καὶ ὁ πεφημισμένος κριτικὸς Amonn¹: «Da das Kapital zwar ein selbständiger aber kein ursprünglicher Produktionsfaktor ist, tritt hier die Frage seiner Entstehung oder Bildung auf. Diese erfolgt unmittelbar selbst durch Produktion aber durch Produktion in bestimmter Richtung. Nicht jede Produktion bedeutet Kapitalbildung, sondern nur die Produktion von Produktionsmitteln. Und die Produktion v. Produktionsmitteln setzt, wie schon erwähnt, einen Verzicht auf die Verwendung der dabei verwendeten Produktionsmittel zur Produktion von Genussgütern voraus». Καὶ συνεχίζει καθορίζων τὴν ἔννοιαν τῆς ἀποταμιεύσεως, μὲ τὰς αὐτὰς ἀκριβῶς λέξεις ὡς καὶ ὁ Cassel, εἰς τρόπον ὥστε ἀνταποδίδονται αἱ αὐταὶ ἔννοιαι καὶ αἱ αὐταὶ ἐξηγήσεις μὲ ἄλλην σύνταξιν λέξεων.

Ἡ ἐπιστημονικὴ σημασία τῆς ἀποταμιεύσεως διαφέρει λοιπὸν πολὺ τῆς κοινῆς αὐτῆς ἐννοίας, ἥτις τελευταία συμπίπτει οὐχὶ μὲ τὴν ἐπαύξησιν τῶν παραγωγικῶν μέσων ἀλλὰ μὲ τὴν συλλογὴν τῶν καταναλωσίμων ἀγαθῶν. Παλαιότεροι οἰκονομολόγοι τούναντίον κλίνουν μᾶλλον ὑπὲρ τῆς παλαιᾶς ἀπόψεως. Ὡς λ.χ. ὁ Roscher, ὅστις γράφει τὰ ἑξῆς: «Es entstehen Kapitalien zunächst durch Ersparnis, in dem neue Produkte dem augenblicklichen Genussverbrauche des Besitzers entzogen und wenigstens ihrem Werte nach als Grundlage einer dauernden Nutzung *aufbewahrt werden*».

Ἐπί τῆς ἐπισημάνσεως τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τοῦ κεφαλαίου γίνεται διὰ τοῦ περιορισμοῦ τῆς παραγωγῆς καταναλωσίμων ἀγαθῶν καὶ διὰ τῆς χρησιμοποίησεως τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων πρὸς ἐπαύξησιν τοῦ κεφαλαίου. Τὸν δὲ παροδικῆς φύσεως περιορισμὸν τῆς ἱκανοποιήσεως ἑνὸς ὠρισμένου ἀριθμοῦ ἀναγκῶν, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ διατεθοῦν αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις πρὸς σχηματισμὸν κεφαλαίου, ὀνομάζει ἀποταμίευσιν.

Ἐκ τῶν σημερινῶν σοσιαλιστῶν ὁ Gelesnoff², καθηγητῆς τῆς Ἀνωτ. Γεωπονικῆς σχολῆς τῆς Μόσχας, κλίνει ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τοῦ κεφαλαίου ὀφείλεται εἰς τὴν ἐργασίαν.

1. Amonn: «Grundzüge der Volkswohlslandslehre», σελ. 107.

2. W. Gelesnoff: «Grundzüge der Volkswirtschaftslehre» σελ. 107.

III

Ἄς ἐξετάσωμεν λοιπὸν ἂν καὶ κατὰ πόσον ἀληθεύῃ ἡ ἄποψις ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τοῦ κεφαλαίου γίνεται διὰ τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ τῆς παραγωγῆς καὶ δὴ κατὰ τὸν ἀνωτέρω ἀναπτυχθέντα τρόπον. Ἐν πρώτοις φαίνεται πράγματι ὡς νὰ ἐπρόκειτο περὶ ὀφθαλμοφανοῦς ἤδη ἀποδείξεως, μὴ ἐπίδεχομένης κἄν συζητήσεως. Διότι, ἂν ἀπομένῃ διαρκῶς τμημὰ τι τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, τὸ ὁποῖον χρησιμοποιεῖται πρὸς αὔξησιν τοῦ κεφαλαίου, ἔπεται πλέον ὅτι θὰ ἀναπτύσσεται τοῦτο ἀκαταπαύστως. Μετέπειτα δὲ λόγῳ τῆς ἤδη αὐξήσεως τοῦ κεφαλαίου, εἶναι δυνατόν ν' αὐξάνῃ βαθμηδὸν ἡ κατανάλωσις καὶ νὰ πληθύνεται ταυτοχρόνως τὸ κεφάλαιον.

Ἐποθεῖσθω ὅτι αἱ πρῶται παραγωγικαὶ δυνάμεις ἀνέρχονται εἰς (α. 10) καὶ ὅτι παρήγετο δι' αὐτῶν ἡ ἐξῆς ποσότης ἀγαθῶν : Αμ, Βν, Γχ, Δο, Επ, Ζρ.

Ἴνα ἐπέλθῃ τώρα αὔξησις τοῦ κεφαλαίου, ἔπρεπεν εἰς τὸ ἐξῆς νὰ χρησιμοποιηθῇ ἓν τμημὰ τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων (α. 10) κατὰ διάφορον τρόπον τοῦ μέχρι τοῦδε. Ἐπρεπε ν' αὐξηθῇ ἡ παραγωγή τῶν καπιταλιστικῶν ἀγαθῶν εἰς βάρος τῆς παραγωγῆς καταναλωσίμων τοιούτων. Συνεπῶς θὰ ἀπηυθύνετο ἡ παραγωγή πρὸς τὸν πολλαπλασιασμόν τῶν ἀγαθῶν τῶν τάξεων Α, Β, Γ ἢ καὶ Δ, ἀκόμη, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ ἐπετυγχάνετο διὰ τῆς μείωσης τῆς παραγωγῆς τῶν ἀγαθῶν τῆς τάξεως Ε καὶ Ζ.

Ἐὰν ἐκ τῶν μέσων παραγωγῆς τὰ ὁποῖα διετίθεντο πρὸς παραγωγήν τῶν καταναλωσίμων ἀγαθῶν ἀποσπασθοῦν λ. χ. τὰ $\frac{\alpha. 10}{5}$ καὶ διατεθοῦν πρὸς αὔξησιν τῶν καπιταλιστικῶν δυνάμεων, αὐξάνουν αὐταὶ κατὰ $\frac{\alpha. 10}{5}$. Αἱ συνολικαὶ παραγωγικαὶ δυνάμεις αὐξάνουν ἀπὸ (α. 10) εἰς (α. 10) + $\frac{\alpha. 10}{5}$. Τοῦτο φυσικὰ

προϋποθέτει ὅτι τὰ καταναλώσιμα ἀγαθὰ, παρὰ τὴν μείωσίν των, ἀρκοῦν πρὸς διατήρησιν τῶν παλαιῶν ἐργατικῶν δυνάμεων, ὥστε δὲν ἐπέρχεται ἐκ τῆς πλευρᾶς ταύτης οὐδεμία μείωσις. Μὲ τὴν αὔξησιν τώρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων δύναται ν' αὐξηθῇ καὶ ἡ παραγωγή τῶν καταναλωσίμων ἀγαθῶν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον καθίσταται καὶ ἀναγκαῖον σὺν τῷ χρόνῳ.

Ἡ βαθμιαία ἐπαύξησις τῶν καταναλωσίμων ἀγαθῶν εἶναι μὲ τὴν πρόοδον τοῦ χρόνου ἀναγκαία, ἐπειδὴ τὰ καπιταλιστικὰ ἀγα-

θὰ τελικῶς αὐτὸν καὶ μόνον τὸν σκοπὸν ἔχουν. Πρέπει λοιπὸν βαθμηδὸν ν' αὐξάνη καὶ ἡ κατανάλωσις, ἀλλὰ πάντοτε νὰ πλεονάζη ἓν τμήμα παραγωγικῶν μέσων, τὸ ὁποῖον ὄχι μόνον νὰ ἐπαρκῆ πρὸς ἀνάκτησιν τῶν κατὰ τὴν παραγωγὴν καταναλωθέντων καπιταλιστικῶν μέσων, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπαυξάνη συνεχῶς ταῦτα.

Διὰ τῆς μεθόδου ταύτης φαίνεται ὅτι ὁ πολλαπλασιασμὸς τοῦ κεφαλαίου δύναται νὰ συνεχισθῆ ἀπεριορίστως. Εἰς τὴν πραγματικότητα ὅμως προβάλλει, ἐκτὸς ἄλλων, καὶ τὸ ἐμπόδιον τῆς συνθέσεως τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς.

Ἡ σύνθεσις τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς κατὰ τὴν παραγωγὴν παραμένει ἡ αὐτή, ἐπειδὴ δὲν πρόκειται περὶ ἀναπτύξεως τοῦ κεφαλαίου δυνάμει τῆς τεχνικῆς προόδου. Τοῦτο εἶναι ἓν τῶν ἐμποδίων τῆς ἀπεριορίστου ποσοτικῆς αὐξήσεως τοῦ κεφαλαίου διὰ τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ τῆς παραγωγῆς.

Ἡ ἐργατικὴ ποσότης ἡ ὁποία ἀναλογεῖ εἰς μίαν λ. χ. καπιταλιστικὴν μονάδα παραμένει εἰς τὸ ἐξῆς ἡ αὐτή. Συνεπῶς ἂν διπλασιασθῆ τὸ κεφάλαιον, πρέπει νὰ ὑπάρχουν διπλάσιαι ἐργατικαὶ δυνάμεις πρὸς κανονικὴν αὐτοῦ λειτουργίαν.

Κατὰ ταῦτα, ὅσον περισσότερο αὐξάνει ποσοτικῶς τὸ κεφάλαιον τόσο περισσότερο ἐργατικαὶ δυνάμεις ἀπαιτοῦνται, ἵνα τὰ καπιταλιστικὰ αὐτὰ μέσα παραμένουν ἐν λειτουργίᾳ καὶ ἀναπαράγωνται συνάμα.

Ἐπὶ οὖν τὸ κεφάλαιον εἶναι προϊόν τῆς ἐργασίας. Διὰ τοῦτο ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ διατήρησις τοῦ κεφαλαίου ἐξαρτᾶται κατὰ βάθος ἐκ τῆς ἐργατικῆς ποσότητος. Τὰ ἐξωτερικὰ παραγωγικὰ μέσα ναὶ μὲν λαμβάνουν μέρος κατὰ τὴν ἀναπαραγωγὴν τῶν, ἐπειδὴ εἶναι ὅμως πάντα ταῦτα προϊόντα τῆς ἐργασίας, οὕτω πίπτει ὀλόκληρον τὸ βάρος τῆς παραγωγῆς εἰς τὰς ἐργατικὰς δυνάμεις. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐργατικὴ παραγωγικὴ δύναμις εἰς τὰς ἐδῶ ἀναπτύξεις μας προϋποτίθεται στατικὴ, προσκρούει καὶ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ κεφαλαίου, δυνάμει τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ τῆς παραγωγῆς, εἰς τὴν στασιμότητα τῆς παραγωγικότητος τῆς ἐργασίας. Ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν ἤδη ὑπαρχόντων καπιταλιστικῶν μέσων εἶναι μὲν δυνατὸς μέχρι ἐνὸς ὀρισμένου σημείου διὰ τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ τῆς παραγωγῆς, δὲν ὑφίσταται ὅμως ἡ ἀπεριόριστος αὐξήσις αὐτοῦ.

Τόσον ἡ ἀποταμίευσις ὅσον καὶ ἡ παραγωγὴ δὲν ἐπιφέρουν οὐδεμίαν μεταλλαγὴν ὅσον ἀφορᾷ τὴν ποσότητα καὶ τὴν παραγωγικότητα τῆς ἐργασίας. Διὰ τοῦτο ἡ ἐργατικὴ ποσότης, ἡ ἀναλογοῦσα λ. χ. εἰς 100 καπιταλιστικὰς μονάδας, παραμένει ἡ αὐτή, ὅποτε ἀναγκαστικῶς πλέον ἀπαιτεῖται ἐργατικὴ ποσότης ἀνάλο-

γος πρὸς τὸν πολλαπλασιασμόν τῶν καπιταλιστικῶν μέσων.

Πρὸς διασάφισιν τῆς ὑποθέσεως, ἃς κάμωμεν χρῆσιν τοῦ ἄνω παραδείγματός μας. Εἶχομεν θέσει τὴν ἔρευνάν μας ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι ἅπασαι αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις τῆς χώρας, ἣν ἔχομεν ἐδῶ πρὸ ὀφθαλμῶν, ἀνήρχοντο εἰς (α.10) καὶ ὅτι, δυνάμει αὐτῶν, παρήγοντο αἱ ἐξῆς ποσότητες ἀγαθῶν: Αμ, Βν, Γχ, Δο, Επ, Ζρ. Ἦτο μὲν δυνατόν ν' αὐξηθῆ ἡ ποσότης τῶν καπιταλιστικῶν παραγωγικῶν μέσων, ἀλλὰ ἡ ἐξακολούθησις τῆς πράξεως ταύτης, ἡ κανονικὴ λειτουργία ὀλοκλήρου τοῦ κεφαλαίου, καὶ ἡ ἀναπαραγωγή τῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς παραγωγῆς καταναλωθέντων ἀπαιτοῦν ποσότητα ἐργατικῶν δυνάμεων ἀνάλογον πρὸς τὰ παραχθέντα προϊόντα. Ἐν περιπτώσει λ. χ. διπλασιασμοῦ τῆς ποσότητος τοῦ ὑπάρχοντος κεφαλαίου, ἀπαιτεῖται ἀφεύκτως πλέον διπλασία ἐργατικὴ ποσότης.

Ἐὰν λοιπὸν ἐκ τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων (α.10) ἦσαν αἱ $\frac{\alpha.10}{2}$ ἐργατικαί, δυνάμει τῶν ὁποίων ἐκινήτοποιεῖτο ἡ παλαιὰ ποσότης τῶν καπιταλιστικῶν ἀγαθῶν, ἐν περιπτώσει διπλασιασμοῦ τῆς ποσότητος τοῦ κεφαλαίου, θὰ ἦτο διπλασία ἐργατικὴ ποσότης ἀναγκαία πρὸς κανονικὴν ὡς πρότερον λειτουργίαν τοῦ κεφαλαίου. Τοῦτο, εἰς τὴν ἐδῶ περίπτωσιν, εἶναι ἀδύνατον, διότι ὠρμήθημεν ἀπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι ὅλαι αἱ ἄλλαι συνθηκαί, συνεπῶς ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων καὶ ἡ ἐργατικὴ τῶν ποσότης ὡς καὶ ἡ ποιότης παραμένουν ἀμετάβλητοι. Πόσον ὁμως δυσκολωτέρα καθίσταται ἡ ὑπόθεσις, ἐὰν ἤθελέ τις παραδεχθῆ ὅτι ἐτριπλασιάζεται καὶ ἐπενταπλασιάζεται ἡ ποσότης τῶν καπιταλιστικῶν ἀγαθῶν, ἐνῶ αἱ ἐργατικαὶ δυνάμεις παραμένουν αἱ αὐταί.

Τὸ συμπέρασμά μας εἶναι ὅτι διὰ τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ τῆς παραγωγῆς δύναται μὲν ν' αὐξηθῆ ποσοτικῶς τὸ κεφάλαιον, ἕως ὅτου χρησιμοποιοῦν ἅπασαι αἱ ἐργατικαὶ δυνάμεις, ἐκ τοῦ σημείου ὁμως τούτου καὶ ἐκεῖθεν καθίσταται ἀδύνατος καὶ ἄσκοπος ἡ ποσοτικὴ αὐτοῦ αὔξησις.

Ἐκτὸς ὁμως τοῦ σχετικοῦ τούτου περιορισμοῦ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἤδη ὑπαρχόντων καπιταλιστικῶν ἀγαθῶν διὰ τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ τῆς παραγωγῆς, εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατος ἡ ἀνάπτυξις αὐτοῦ διὰ τῶν προαναφερθέντων παραγόντων. Τὸ κεφάλαιον δὲν δύναται οὐδόλως ν' ἀναπτυχθῆ διὰ τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ παραγωγῆς, ἀλλὰ ἀπλῶς νὰ πολλαπλασιασθῆ μέχρις ἐνός σημείου ἡ ποσότης τῶν ἤδη ὑπαρχόντων καπιταλιστικῶν παραγωγικῶν μέσων. Ἡ ὑπαρξις τῶν καπιταλιστικῶν

τούτων παραγωγικῶν μέσων καί συνεπῶς ἡ γένεσις καί ὁ σχηματισμός τοῦ κεφαλαίου ὀφείλονται εἰς ἄλλον παράγοντα. Οὐδέποτε δύναται ἡ ἀποταμιεύσις νά προσφέρῃ νέον καπιταλιστικὸν ἀγαθόν, ν' αὐξήσῃ δυναμικῶς τὴν καπιταλιστικὴν δύναμιν.

Διὰ τοῦτο δὲν εἶναι ὀρθόν νά διατείνεται τις ὅτι ἡ γένεσις καί ἡ ἀνάπτυξις τοῦ κεφαλαίου γίνεται διὰ τῆς ἀποταμιεύσεως καί τῆς παραγωγῆς ¹. Εἰς περιπτώσεις αἱ ὁποῖαι αὐξάνουν τὸ κεφάλαιον διὰ τῆς συμπράξεως τῆς ἀποταμιεύσεως μετὰ τῆς παραγωγῆς πρόκειται ἀπλῶς περὶ ποσοτικοῦ πολλαπλασιασμοῦ αὐτοῦ, οὐχὶ ὅμως καί περὶ ἀναπτύξεως.

Ἐὰν χωρισθοῦν τὰ δύο ταῦτα γεγονότα, τὰ ὁποῖα εἶναι ὅλως διάφορα, τότε δύναται νά διατηρηθῇ ἡ θεωρία τῆς ἀποταμιεύσεως καί παραγωγῆς ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς ποσοτικῆς αὐξήσεως τοῦ ἤδη ὑπάρχοντος κεφαλαίου, ἀλλὰ καί πάλιν ἡ ἰσχὺς των δὲν θά εἶναι ἀπεριόριστος, ἀλλὰ θά προϋποθέτῃ τὰς προαναφερθείσας συνθήκας. Τελείως ὅμως ἄτοπος εἶναι ὁ ἰσχυρισμός ὅτι διὰ τῆς ἀποταμιεύσεως καί τῆς παραγωγῆς προῆλθεν ἡ γένεσις καί ἡ ἀνάπτυξις τοῦ κεφαλαίου.

Ἡ μὲν γένεσις ἀφορᾷ τὸν πρῶτον σχηματισμὸν τοῦ κεφαλαίου, ἡ δὲ ἀνάπτυξις τὴν ἐξύψωσιν τῆς δυναμικῆς καί οὐχὶ τῆς ποσοτικῆς κεφαλαιοκρατικῆς δυνάμεως. Ἡ δυναμικὴ αὕτη ἐξύψωσις τοῦ κεφαλαίου δὲν ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς ἀποταμιεύσεως, ἀλλὰ διὰ τοῦ τεχνικοῦ ὀρθολογισμοῦ. Ὁ ὅρος «πολλαπλασιασμός» θά ἀφορᾷ λοιπὸν εἰς τὰς ἀναπτύξεις μας τὴν ποσοτικὴν αὕξησιν τῶν ἤδη ὑπαρχόντων καπιταλιστικῶν μέσων, ἐνῶ ἡ «ἀνάπτυξις» ἢ ὁ «σχηματισμός» τοῦ κεφαλαίου τὴν δυναμικῆς φύσεως ἐξύψωσιν αὐτοῦ.

Ἐὰν γίνεται λ.χ. λόγος περὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρώπου, δὲν δυνάμεθα νά ταυτίσωμεν τὴν ἀνάπτυξιν ταύτην μὲ τὸν πολλαπλασιασμὸν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀνθρώπων. Πρόκειται περὶ δύο ὅλως διαφόρων γεγονότων. Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἀνθρώπου σχετίζεται μὲ τὴν πνευματικὴν καί σωματικὴν αὐτοῦ ἐξύψωσιν καί οὐχὶ μὲ τὸν πληθυσμὸν τῶν ἀτόμων. Τὸ αὐτὸ γεγονός, ἀλλὰ μὲ

1. Τὸ πρόβλημα τῆς γενέσεως καί τῆς ἀναπτύξεως τοῦ κεφαλαίου πραγματεύομαι εἰς μελέτην ἣτις θά δημοσιευθῇ ἐντὸς ὀλίγου: «Τὸ πρόβλημα τῶν οἰκονομικῶν κρίσεων». Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἐδῶ ἀσχολοῦμαι κυρίως μὲ τὸ πρόβλημα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν καπιταλιστικῶν ἀγαθῶν. Ἴδε σχετικῶς καί τὴν μελέτην μου: «Οἱ παράγοντες τῆς παραγωγῆς». Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ κεφαλαίου δὲν ἐξηγεῖται οὐδόλως εἰς τὴν παγκόσμιον οἰκονομικὴν φιλολογίαν, ἀλλὰ μόνον ὁ ποσοτικὸς πολλαπλασιασμός αὐτοῦ.

εὐρύτερον ὀρίζοντα, ἀπαντᾶται εἰς τὸ ζήτημα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ καὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ κεφαλαίου. Ἡ μὲν ἀνάπτυξις του προσθέτει εἰς αὐτὸ νέαν δύναμιν, ὃ δὲ πολλαπλασιασμός του ἀφορᾷ τὴν ἀριθμητικὴν αὐξήσιν τῶν ὑπαρχόντων κεφαλαιοκρατικῶν μέσων. Ὁ δεύτερος σκοπὸς δύναται νὰ ἐπιτευχθῆ μεταξύ ἄλλων καὶ διὰ τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ τῆς παραγωγῆς, ἐνῶ ἡ ἐπιτευξις τοῦ πρώτου σκοποῦ εἶναι ἀδύνατος διὰ τῆς αὐτοῦ ὁδοῦ. Πρόκειται λοιπὸν περὶ ὅλως διαφόρων οἰκονομικῶν γεγονότων, τὰ ὅποια δὲν πρέπει νὰ ταυτίζωνται καὶ συγχέωνται.

Ἐπειδὴ τὸ πρόβλημα τῆς ἀναπτύξεως καὶ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τοῦ κεφαλαίου εἶναι ἐν τῶν σπουδαιοτέρων προβλημάτων τῶν θεωρητικῶν οἰκονομικῶν ἐπιστημῶν, ἅς ἐξετάσωμεν τοῦτο καὶ ἐξ ἄλλης πλευρᾶς.

Ὅλα γενικῶς τὰ παραγωγικὰ μέσα ἔχουν, ὡς γνωστόν, τὸν μόνον σκοπὸν νὰ παράγουν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως καταναλώσιμα ἀγαθὰ. Ἐὰν ηὐξάνετο τὸ κεφάλαιον χωρὶς τοῦτο νὰ ἐχρησιμοποιεῖτο πρὸς παραγωγὴν ἀγαθῶν, τὰ ὅποια τελικῶς καταλήγουν εἰς καταναλώσιμα ἀγαθὰ, θὰ παρίστανον τὰ οἰκονομικὰ ταῦτα μέσα ἄχρηστον καὶ νεκρὰν κεφαλαιοκρατικὴν δύναμιν. Διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον δὲν δύναται αὕτη νὰ θεωρηθῆ ὡς καπιταλιστικὴ δύναμις. Τὰ καπιταλιστικὰ ἐκεῖνα παραγωγικὰ μέσα, τὰ ὅποια δὲν ἐκπληροῦν τὸν σκοπὸν των, δηλαδή δὲν χρησιμοποιοῦνται πρὸς παραγωγὴν ἄλλων, παύουν πλέον νὰ παριστοῦν κεφάλαιον καὶ οὔτε δύνανται νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς παραγωγικὰ μέσα. Ἐκτὸς αὐτοῦ ἡ πρᾶξις ἢ ἐπιζητοῦσα νὰ αὐξήσῃ τὰ καπιταλιστικὰ αὐτὰ παραγωγικὰ μέσα, χωρὶς νὰ ὑπάρχη ἢ ἐλπίς νὰ ἐξυπηρετήσουν ταῦτα τὴν παραγωγὴν, δύναται νὰ θεωρηθῆ ἐκ τῶν προτέρων ὡς τελείως ἄσκοπος καὶ ἀντιπαραγωγικὴ, ἐπειδὴ δὲν ἀποβλέπει εἰς τίποτε.

Ἡ ἀνάπτυξις λοιπὸν τοῦ κεφαλαίου θὰ ἐπιφέρῃ θᾶττον ἢ βράδιον τὴν ἐπαύξησιν τῶν καταναλωσίμων ἀγαθῶν, τὰ ὅποια πάλιν δέον νὰ μὴ μένουν ἀδιάθετα, ἀκατανάλωτα. Ἡ καπιταλιστικὴ δύναμις παριστᾷ οὕτως εἰπεῖν ἀγαθόν τι τὸ ὅποιον δὲν ὠρίμασε καὶ πρέπει νὰ διανύσῃ ἀκόμη ἀπόστασιν ἕως ὅτου καταλήξῃ εἰς τὰ πρὸς κατανάλωσιν ἔτοιμα ἀγαθὰ.

Ἄς βαδίσωμεν λοιπὸν τώρα μὲ τὰς μέχρι τοῦδε προϋποθέσεις, ἐξετάζοντες πῶς ἔχει τὸ ζήτημα μὲ τὸν συνεχῆ πολλαπλασιασμόν τῶν καπιταλιστικῶν ἀγαθῶν, ἐν σχέσει πρὸς τὴν κατανάλωσιν. Διότι, ἂν δὲν ὑπάρχη ἡ δυνατότης τῆς ἀπεριορίστου ἀνα-

πτύξεως τῆς καταναλώσεως, προσκρούει ὁ πολλαπλασιασμός τοῦ κεφαλαίου καὶ γεννᾷ προσέτι οἰκονομικὴν κρίσιν, ἡ ὁποία ἐκμηδενίζει τὰ ὑπάρχοντα παραγωγικὰ μέσα. Ἐδῶ δὲ δὲν πρόκειται περὶ τῆς δυνατότητος τῆς ἀπεριορίστου ἀναπτύξεως τῆς καταναλώσεως αὐτῆς καθ' ἑαυτὴν ἀλλὰ περὶ τῆς δυνατότητος τῆς ἀναπτύξεως τῆς καταναλώσεως ἄνευ τῆς συμμετοχῆς οἴουδήποτε ἄλλου παράγοντος. Ἐν λ. χ. ἡ κατανάλωσις δύναται ν' ἀναπτυχθῆ ἀπεριορίστως τῇ συμπτύξει καὶ τῆς τεχνικῆς προόδου, τότε λαμβάνουν μέρος κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ κεφαλαίου καὶ ἄλλοι παράγοντες καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ εἶναι πλέον συζητητέον ποῖος ἐξ αὐτῶν εἶναι ὁ σπουδαιότερος.

Ὁ πολλαπλασιασμός λοιπὸν τῶν καπιταλιστικῶν ἀγαθῶν τῶν τάξεων Α. Β. Γ. Δ. θὰ ἐπιφέρῃ βαθμιαίως τὸν πολλαπλασιασμόν καὶ τῶν ὑπολοίπων ἀγαθῶν τῶν τάξεων Ε. Ζ., χωρὶς ὅμως νὰ ἐπέρχηται μεταλλαγή τις, ὅσον ἀφορᾷ τὸ εἶδος τῶν πρὸς ἄμεσον ἱκανοποιήσιν προοριζομένων ἀγαθῶν. Ἡ ἀποταμίευσις μετὰ τῆς παραγωγῆς θὰ ἦσαν εἰς θέσιν, ὡς ἀνωτέρω ἀνεπτύξαμεν, νὰ πληθύνουν σὺν τῷ χρόνῳ τὰ διάφορα καπιταλιστικὰ καὶ καταναλώσιμα ἀγαθὰ, δὲν θὰ ἠδύναντο ὅμως νὰ φέρουν εἰς φῶς ἄλλα νέα τοιαῦτα. Νέα ἀγαθὰ προσφέρει μόνον ἡ τεχνικὴ πρόοδος, ἡ ὁποία δὲν ἔχει οὐδεμίαν συγγένειαν μετὰ τῆς ἀποταμιεύσεως ἢ τῆς ἀμέσου ἐπαυξήσεως τῆς παραγωγῆς: Συνεπῶς, ἐὰν ἐδιπλασιάζοντο καὶ ἐτριπλασιάζοντο τὰ καπιταλιστικὰ ἀγαθὰ, θὰ ἐπολλαπλασιάζετο καὶ ἡ ποσότης τῶν ἤδη ὑπαρχόντων καταναλωσίμων ἀγαθῶν, ἄνευ οὐδεμιᾶς μετατροπῆς αὐτῶν σχετικῶς πρὸς τὸ εἶδος καὶ τὴν ποιότητα.

Ὑποθεθῆσθω ὅτι τὰ καταναλώσιμα ἀγαθὰ τῆς Ζ τάξεως ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἄρτον, κρέας, ἐνδύματα, βούτυρον, τυρὸν καὶ κατοικίας, καὶ ὅτι, προτοῦ ἤδη ληφθοῦν μέτρα πρὸς ἐπαύξησιν τοῦ κεφαλαίου, κατηνάλισκεν ἕκαστος διὰ τροφήν 200 δράμια ἄρτου, 50 δράμια βουτύρου, 50 δράμια τυροῦ, 200 δράμια κρέατος κλπ. Ἐν περιπτώσει διπλασιασμοῦ τῶν καπιταλιστικῶν ἀγαθῶν, θὰ ἔπρεπεν νὰ καταναλίσκη τις διπλασίαν ποσότητά, ἐν περιπτώσει τριπλασιασμοῦ τριπλασίαν κ. ο. κ. ἔ., πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι δυνατόν. Ἐν τῇ περιπτώσει ἐπενταπλασιάζετο τὸ κεφάλαιον, θὰ ἔπρεπε, πρὸς κανονικὴν λειτουργίαν τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας, νὰ πενταπλασιασθῆ καὶ ἡ κατανάλωσις. Τότε θὰ ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ τρώγῃ τις 2.50 ὀκάδας ἄρτου, 250 δράμια βουτύρου, 250 δραμ. τυροῦ, 2.50 ὀκάδας κρέατος κλπ.

Βλέπομεν λοιπὸν ὅτι, ἐφ' ὅσον βαδίζομεν μετὰς αὐτὰς προϋ-

ποθέσεις—πρᾶγμα ἀπολύτως ἀναγκαῖον διὰ νὰ καθορισθῆ ὁ ρόλος τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ τῆς παραγωγῆς—ὁπότε ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων δὲν μεταβάλλεται, οὔτε αἱ παραγωγικαὶ κατευθύνσεις, προσκρούει ὁ πολλαπλασιασμὸς τοῦ κεφαλαίου εἰς τὸ ἀδύνατον τῆς καταναλώσεως. Οὐδεὶς ἄνθρωπος δύναται ν' αὐξάνῃ ἀπεριορίστως τὴν κατανάλωσιν τῶν αὐτῶν ἀγαθῶν. Ἐκτὸς πού εἶναι ἐπιβλαβῆς ἢ συνεχῆς αὐξήσις τῆς καταναλώσεως εἶναι καὶ ἀπολύτως ἀδύνατος ἐξ ἑνὸς σημείου καὶ ἐκεῖθεν. Ὁ πολλαπλασιασμὸς οὗτος τοῦ κεφαλαίου προσκρούει εἰς τὸν γνωστὸν νόμον τοῦ Gossen, ὅτι πᾶσα ἀνάγκη, μὲ τὴν χρησιμοποίησιν συνεχῶς αὐξανομένης ποσότητος τοῦ σχετικοῦ ἀγαθοῦ πρὸς ἱκανοποίησίν της, μειοῦται καὶ ἐξ ἑνὸς σημείου καὶ ἐκεῖθεν καθίσταται ἀρνητικὴ.

Αὐτὸ θὰ συνέβαινεν εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν θὰ ἐπλήθυνεν τὸ κεφάλαιον καὶ μετ' αὐτοῦ τὰ καταναλώσιμα ἀγαθὰ. Αἱ ἀνάγκαι, αἱ ὁποῖαι θὰ ἱκανοποιουῖντο διὰ τῶν ἐκ τῶν προτέρων καθωρισμένων καταναλωσίμων ἀγαθῶν, θὰ ἱκανοποιουῖντο διὰ μιᾶς ὠρισμένης ποσότητος καὶ συνεπῶς ἢ συνεχῆς αὐξήσις τῆς παραγωγῆς πέραν τοῦ σημείου τούτου θὰ ἦτο πλέον περιττὴ καὶ ἐπιβλαβῆς. Δὲν θὰ συνέφερε οὐδόλως νὰ πληθυνθῆ τὸ κεφάλαιον, ἐπειδὴ, λόγῳ τῆς ὑπερπαραγωγῆς, θὰ ἐδημιουργεῖτο οἰκονομικὴ κρίσις, ἢ ὁποῖα θὰ ἐπέφερον μετέπειτα δυσαρμονικὴν σύνθεσιν τῶν παραγωγικῶν κατευθύνσεων καὶ θὰ προῆγε τὴν ἀνεργίαν καὶ τὴν δυσπραγίαν.

Ὁ πολλαπλασιασμὸς λοιπὸν τοῦ κεφαλαίου ὑπὸ τὰς ὡς ἄνω προϋποθέσεις καθίσταται ἀδύνατος διὰ τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ τῆς παραγωγῆς. Ἐὰν δὲν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν τὰς ἀνωτέρω προϋποθέσεις καὶ αὐξάνηται διαρκῶς ὁ πληθυσμὸς, τότε ὑπάρχει ἡ δυνατότης τῆς παραλλήλου πρὸς τὸν πληθυσμὸν αὐξήσεως τοῦ κεφαλαίου. Τὸ σπουδαιότερον ὅμως ἢ μᾶλλον τὸ μόνον μέσον, πού δύναται ν' ἀναπτύξῃ τὸ κεφάλαιον, εἶναι ὁ ὀρθολογισμὸς (τεχνικὴ καὶ ὀργανικὴ πρόοδος). Καθ' ὅτι οὗτος ἐκμεταλλεύεται τὸ ἀπεριόριστον τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἀναγκῶν, προσφέρων νέα ἀνωτέρας φύσεως καπιταλιστικὰ καὶ καταναλώσιμα ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα ὁ ἄνθρωπος μέχρι ἐνὸς σημείου οὔτε διὰ τῆς φαντασίας του ἠδύνατο νὰ συλλάβῃ.

Διαφορετικὰ κᾶπως ἔχει τὸ ζήτημα, ἂν λαμβάνῃ τις ὑπ' ὄψιν τοῦ μίαν τῶν σημερινῶν χωρῶν καὶ δὲν ἐξετάζῃ τὸν πολλαπλασιασμὸν τοῦ κεφαλαίου αὐτὸν καθ' ἑαυτόν. Τότε ὑπάρχει μεγαλύτερα δυνατότης νὰ πληθυνθῆ τὸ κεφάλαιον εἰς βάρος τῶν ἄλλων χωρῶν. Ἐν τινι χώρᾳ δύναται ν' αὐξηθῆ ἢ παραγωγῆ, χω-

ρις τὰ ἀγαθὰ ταῦτα νὰ προορίζωνται διὰ τὴν ἐσωτερικὴν κατανάλωσιν. Τότε πρέπει νὰ λαμβάνωνται τὰ δέοντα μέτρα πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς πωλήσεως τῶν ἐμπορευμάτων ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, καὶ δὴ εἰς τρόπον ὥστε νὰ ὑπερβαίνη ἢ ἐξαγωγή τὴν εἰσαγωγήν. Καὶ τότε φυσικὰ αἱ οἰκονομικαὶ ἀξίαι, αἱ ὁποῖαι θὰ δίδωνται εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν, θὰ εἶναι ἰσάξια μὲ ἐκείνας ποὺ θὰ λαμβάνη ἢ χῶρα αὕτη, ἀλλ' ὑπάρχει ἡ δυνατότης ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ νὰ αὐξηθῇ τὸ ρευστὸν κεφάλαιον. Ἡ διαφορὰ λοιπὸν μεταξὺ ἐξαγωγῆς καὶ εἰσαγωγῆς ἐμπορευμάτων—ἐὰν ἐξουδετερωῦνται ὅλαι αἱ ἄλλαι ἀξίαι αἱ πηγάζουσαι ἐκ τῶν ὑπηρεσιῶν—θὰ ἐπιφέρῃ τὴν αὐξησιν τοῦ ρευστοῦ κεφαλαίου τῆς χώρας ταύτης.

Ἐὰν ὅμως προὔποτεθῇ ὅτι ἡ χῶρα αὕτη περιορίζεται εἰς τὴν ἀποταμίευσιν καὶ τὴν παραγωγήν καὶ δὲν ἐκμεταλλεύεται τὴν τεχνικὴν πρόοδον, δὲν δύναται ἢ νὰ παρακμάσῃ σὺν τῷ χρόνῳ τελείως καὶ νὰ περιορισθῇ ἢ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ κατανάλωσίς της. Τοῦτο εἶναι εὐνόητον, ἐπειδὴ αἱ ἄλλαι χῶραι διὰ τῆς τεχνικῆς προόδου θὰ ἀποκτοῦν διαρκῶς καλύτερα καπιταλιστικὰ ἀγαθὰ, δυνάμει τῶν ὁποίων θὰ τελειοποιοῦν εἰς ποιότητα τὰ ἐμπορεύματά των καὶ θὰ τὰ παράγουν πολὺ εὐθηνότερα ἢ ἡ ὀπισθοδρομικὴ χῶρα, ἣτις ἐγκολποῦται τὴν θεωρίαν τῆς ἀποταμιεύσεως. Οἰκονομικῶς καὶ πολιτικῶς θὰ προοδεύουν διὰ τοῦτο μόνον αἱ χῶραι ἐκεῖναι αἱ ὁποῖαι θὰ παρουσιάζουν δυναμικῆς φύσεως παραγωγικὰς δυνάμεις, δυνάμεις αἱ ὁποῖαι θὰ προάγουν τὴν τεχνικὴν πρόοδον, εἰς τρόπον ὥστε θὰ ἐξυψώνεται ἡ κεφαλαιοκρατικὴ δύναμις συνεχῶς εἰς πολὺ ἀνώτερα ἐπίπεδα, τὰ ἐμπορεύματα θὰ πολλαπλασιάζωνται ποιοτικῶς καὶ ποσοτικῶς, καὶ ἡ παραγωγή αὐτῶν θὰ καθίσταται εὐκολωτέρα καὶ εὐθηνότερα.

Διὰ τοῦτο ἡ ἀποταμίευσις πρέπει νὰ χρησιμοποιηθῇ μᾶλλον ὡς μέσον πρὸς προαγωγήν τῆς τεχνικῆς προόδου ἢ νὰ γίνεται εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐπιτρέπη τὴν δέουσαν ἀνάπτυξιν τῶν ἐργατικῶν δυνάμεων, ὁπότε διὰ τῆς ἀποταμιεύσεως ἀποφεύγονται μόνον ἀδικαιολόγητοι σπατάλαι,

Εἶδομεν λοιπὸν ὅτι ὁ πολλαπλασιασμὸς τοῦ κεφαλαίου δυνάμει τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ τῆς παραγωγῆς γίνεται διὰ τῆς χρησιμοποίησεως ἑνὸς τμήματος τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων πρὸς παραγωγήν καπιταλιστικῶν παραγωγικῶν μέσων. Τώρα ὅμως γεννᾶται τὸ ἐξῆς εὐλογον ἐρώτημα : Ἐφ' ὅσον ἡ ἐργασία εἶναι ἐξ ἴσου τοῦλάχιστον παραγωγικὴ μὲ τὸ κεφάλαιον καὶ τὸ ἄμεσον προϊόν αὐτῆς εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ κεφάλαιον, τότε διατί

νά μὴ χαρακτηρισθῆ ἕξ ἴσου ἀποτελεσματική, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ κεφαλαίου, ἢ πρᾶξις ἐκείνη ἢ ὁποῖα ἐπιφέρει διὰ τῆς καταναλώσεως ἀμέσων ἀγαθῶν τὴν ἐξύψωσιν τῆς παραγωγικότητος τῆς ἐργασίας ;

Ἐφ' ὅσον ἐκ τῆς ἐργασίας πηγάζει καὶ αὐτὸ ἀκόμη τὸ κεφάλαιον, ἔπεται πλέον ἀσυζητητί, ὅτι ἡ χρησιμοποίησις καταναλωσίμων ἀγαθῶν πρὸς ἐξύψωσιν τῆς παραγωγικότητος τῆς ἐργασίας, δύναται νὰ ἐπιφέρῃ ἀνώτερα οἰκονομικὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀποταμιεύσεως. Τοῦτο φέρει ὁμως καίριον πλήγμα κατὰ τῆς θεωρίας τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ τῆς παραγωγῆς καὶ ἀποδεικνύεται, ὅτι διὰ καλυτέρων παραγωγικῶν κατευθύνσεων, διὰ τοῦ ὀρθολογισμοῦ, εἶναι δυνατόν νὰ αὐξηθῶσιν αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις καὶ μετ' αὐτῶν καὶ τὸ κεφάλαιον.¹

Ἀντὶ νὰ περιορισθῆ ἡ κατανάλωσις διὰ τῆς ἀποταμιεύσεως, δύναται νὰ μείνῃ ἄθικτος καὶ τὸ ὑπερπλέον αὐτὸ νὰ χρησιμοποιηθῆ πρὸς ἐξύψωσιν τῶν ἐργατικῶν δυνάμεων, κυρίως δὲ τῆς πνευματικῆς, ἥτις δύναται νὰ προάγῃ καὶ νὰ ἐφαρμόζῃ οἰκονομικῶς τὴν τεχνικὴν πρόοδον, ἐξ ἧς ἐπέρχεται πλέον αὐτομάτως ἢ εἰς μεγαλύτερον βαθμὸν αὐξήσις καὶ ἀνάπτυξις τοῦ κεφαλαίου. Ἡ ἀποταμίευσις παριστᾷ ἓνα ἐκ τῶν πολλῶν παραγόντων τῆς παραγωγῆς καὶ δικαιολογεῖται μόνον τότε, ὅταν ὁ τρόπος οὗτος εἶναι ὁ σχετικὸς καλῦτερος.

Εἰς τὴν ἀποταμίευσιν ἐδόθη κυρίως διὰ τοῦτο μεγίστη σημασία, ἐπειδὴ πᾶσα χρησιμοποίησις τῶν καταναλωσίμων ἀγαθῶν πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν ἐχαρακτηρίσθη ὡς πρᾶξις καταναλωτική, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν ἀνταποκρίνεται οὐδόλως πρὸς τὴν πραγματικότητα, ἐπειδὴ αἱ ἐργατικαὶ δυνάμεις διατηροῦνται καὶ ἀναπτύσσονται μόνον διὰ τοῦ τρόπου τούτου. Ἐὰν δὲ ἡ ἀποταμίευσις ἐφαρμοσθῆ καὶ ὑπὸ τῶν ἐργατῶν, δύναται νὰ ἔχῃ ὑπὸ ὠρισμένης προϋποθέσεως χειρίστας ἐπιδράσεις. Ἡ χρησιμοποίησις λοιπὸν τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ μετ' αὐτῶν καὶ τῶν καταναλωσίμων ἀγαθῶν πρέπει νὰ γίνεται οὕτως ὥστε νὰ ἐπιτυχάνηται ἡ σχετικῶς μεγαλυτέρα οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ δύναμις. Διὰ τοῦτο τὸ σπουδαιότερον πρόβλημα ἐκάστης χώρας εἶναι ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ οἰκονομικὴ διοργάνωσις πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ εἰρημένου σκοποῦ.

Ἀλέξανδρος Β. Κόκκαλης

1. Ἴδε τὴν ἐντὸς ὀλίγου μέλλουσαν νὰ κυκλοφορήσῃ μελέτην μας : «Τὸ πρόβλημα τῶν οἰκονομικῶν κρίσεων» ὡς καὶ τὸν «Πλοῦτον», 3 καὶ 4 μέρος.